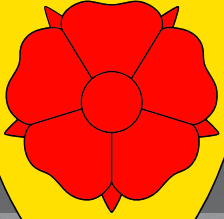

BLAKER OG SØRUM HISTORIELAG

1970

SØRUM-SPEILET

NUMMER 1-2024 - 30. ÅRGANG

30. ÅRGANG

Stykket, en slektsgård i Blaker

Primstaver og merkedager

Nordli fra storgård til barnehage

Vegen var gjørmete på Sørumsand i 1932

Jubileumsstoff - Litt om Valstad - Kolera i Sørum

Lederen har ordet!

God gammeldags vinter

Vinteren 2023 – 2024 har vært lang, kald, snørik og med mer enn nok dager med holke. For de av oss som har opplevd vintrene på 1950- og 60-tallet er vel ikke denne vinteren så veldig ukjent. Kanskje husker du en og annen vinter fra den tida da du gikk på ski til skolen tidlig en kald morgen, eller aller helst brukte sparken. For ikke å snakke om den vinteren du brakk beinet da du hoppa i en eller annen skibakke som det fantes så mange av. Du har sikkert stått på toppen av overrenna og ropt «i farta». Alle hoppet vi, gutter og jenter, men det var bare guttene som fikk lov til å være med på hopprenn eller å gå langrenn. Men jeg kan ikke huske at vi reagerte på det.

Sjøl husker jeg vinteren 1955 - 56, den var kald. Det var første vinteren vi bodde i Skeastua, i et veldig dårlig isolert hus og gradestokken krøyp ned mot minus 40 grader. Men det var aldri snakk om at vi ikke skulle på skolen. Vi ble kledd i ull og vømmel, og det siste vi fikk på oss før vi gikk var et skjerf rundt ansiktet med knytting bak. Vi måtte ikke fryse i ansiktet. Men lenge før vi kom til Lørenfallet var skjerfet full av is etter pusting i kulda. Sparken ble hyppig brukt, og ved Norumkjelleren stod Marianne og Solveig og ventet, og lenger ned i veien stod Lise klar. Vi var på vei til skole og lek. Det er vel ikke sikkert at dagens foreldre hadde sendt ut ungene sine i minus 40 grader, men sånn var det bare, og vi klarte oss bra. Da vi kom på Sørums skole, hadde vaktmester Håkonsen fyrt opp i alle ovnene i de forskjellige klasserommene så det var godt og varmt, særlig for de som satt nærmest ovnen, mens de som satt ved vindusrekka nok kjente trekken gjennom vinduene. Også vinteren i år har bydd på mange kalde grader, men jeg vil nå heller ha det enn grønn bakke og varmegrader i vintermånedene.

Lagringsplass

Lagringsplass til våre bygdebøker har vært en gjenganger det siste året. Kommunen har bruk for rommet de er lagret i nå, og etter en del om og men, er det ryddet plass i kjelleren i det gamle rådhuset. Sørums bygdeungdomslag har sagt seg villig til å hjelpe oss med flyttinga, så nå håper vi at det ikke varer lenge før bøkene er på plass. Vi har fortsatt et stort lager, og bøkene er jo fine som gaver til både slekt og venner.

Åpent hus på Nordli

Da vi fikk vårt eget hus på Nordli bestemte styret at vi ville ha åpent hus en dag i uka, nemlig på onsdager. Styremedlemmene har byttet på å ha vakt, så det har alltid vært folk der til å koke kaffe, slå av en prat, finne frem bøker osv.

Av praktiske og arbeidsmessige hensyn ser vi oss nødt til å redusere åpningstiden til én åpen onsdag i måneden. Valget har falt på:

den første onsdagen i hver ny måned som åpen dag på Nordli

Dette betyr at frem til sommeren vil følgende onsdager være åpne mellom kl. 11-14:

Onsdag 3. april

Onsdag 8. mai (erstatter onsdag 1.mai)

Onsdag 5. juni.

Vi håper at dette skal være lett å huske for alle, og at riktig mange vil finne veien til oss.

Trenger du tilgang til bøker eller dokumenter, eller hjelp til noe, på andre dager, ordner vi selvsagt med det. Det er bare å ringe til en i styret.

30. årgang med Sørums-Speilet

I 1995 ble «Artikkel nr. 1» utgitt av Blaker og Sørums Historielag. Morten Moen hadde noen år tidligere samlet opplysninger om Nordli, bygdas tidligere kommunehus. Det resulterte i artikkelen «*Nordli fra storgård til barnehage*». Det ble forløperen til Sørums-Speilet. Årets utgave er derfor den 30. årgang, og hvert nummer i år vil ha med litt gammelt stoff og ha 4 ekstra sider. Vi håper det vil falle i smak.

Vølneberg

Også i år vil vi arrangere «Gammeldags skole» på Vølneberg skole i samarbeid med Vølneberg vevring og Lillestrøm kommune. Alle 5. klassinger i gamle Sørums kommune vil få et tilbud på skolene. Det blir gammeldags skole i skolestua, forskjellige uteaktiviteter med bl.a. hest og harv, og på nyskolen får elevene innføring i hvordan ulla kan brukes og til hva. Og vi glømmer ikke den obligatoriske skjea med tran, samt ei skive med kålrot.

Slora Mølle - ny prosjektgruppe

På Slora Mølle er det 8. klassingene som får et tilbud. Her står møllekara klare til å fortelle om mølledrift før i tida, og Blaker bygdekvinne lag serverer grøt kokt på skremjøl. En ny smaksopplevelse for alle, og som stort sett blir godt mottatt.

I fjor ble Slora Møllens Venner som forening lagt ned. I stedet ble styret i historielaget og representanter fra mølla enige om å danne en prosjektgruppe på 4 personer. Leder for prosjektgruppa er Dag Einar Hellerud. Prosjektgruppa skal sammen med styret planlegge, samt søke midler til de prosjektene man blir enige om er nødvendige for å vedlikeholde mølla. Prosjektgruppa skal sammen med den faste dugnads-gjengen, bestående av flinke, entusiastiske karer, fullføre det som står igjen av restaurering. Det er to hovedoppgaver som står på programmet: Museumsbelysning/likestrømbelysning til demonstrasjon ved besøk, og installering av elektrisk anlegg i mølla, herunder innvending spotbelysning.

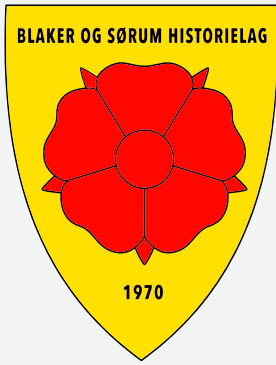
Årsmøte

Årsmøtet er like rundt hjørnet. Årets møte er 20. mars på Meierigaarden kro kl. 18.30. Vi håper å se dere der.

Og husk: Får du en telefon fra valgkomiteen med spørsmål om å ta et verv, *si ja*. Historielaget klarer seg ikke uten at vi medlemmer engasjerer oss.

Vel møtt.

Elin Mørk

SØRUM-SPEILET

Medlemsblad for
Blaker og Sørum Historielag

Redaksjonen

Randi Fjørstad – 901 42 163
Anne-Marie Lund – 477 57 261
Elin Mørk – 958 62 613
Ingun Orderud – 995 14 523

E-post

sorumhistorie@icloud.com

Adresse

Blaker og Sørum Historielag
Nylandveien 3
1923 Sørum

Styreleder

Elin Mørk

Tlf.: 958 62 613

E-post: elin-hem@online.no

Kontonummer: 1321 08 05189

Vipps nr.: 75141

Org.nr.: 984252994

Hjemmeside

www.blakerogsorumhistorielag.no

Korrektur

Lillian Mobæk

Grafisk design

Kirsebom Foto & Media

Opplag

700 eksemplarer

ISSN 1894-8154

Trykk

X-Idé As, 1472 Fjellhamar

Dette bladet er beskyttet av åndsverkloven.
Det er ikke tillatt å kopiere fra bladet uten
skriftlig samtykke fra tekstforfatter eller
fotograf.

Forsidebilde:

Sørum-Speilet 30. årgang

Design: Randi Fjørstad

Foto: Ingun Orderud

PÅMINNELSE

om årsmøte i Blaker og Sørum Historielag

Dato: **onsdag 20. mars 2024, kl. 18:30**

Sted: Meierigaarden Kro, Lørenfallet

Informasjon om årsmøtet er lagt ut på Facebook og på historielagets hjemmeside www.blakerogsorumhistorielag.no.

Saksliste:

1. Godkjenning av innkalling og saksliste
2. Valg av møteleder, referent og to til å undertegne protokollen
3. Årsberetning 2023
4. Revidert regnskap 2023
5. Forslag til arbeidsplan for 2024
6. Forslag til kontingent for 2024
7. Forslag til budsjett 2024
8. Innkomne saker:
Frist for å sende inn forslag til behandling på årsmøtet må være styret i hende senest 4 uker før møtet, dvs. 21. februar 2024.
Forslagene sendes til leder Elin Mørk: elin-hem@online.no, eller tlf. 958 62 613
9. Valg av leder, styremedlemmer, valgkomite og revisor, samt utsendinger til årsmøte i Romerike Historielag.

Stemmeberettigede er de som har betalt kontingent for 2023, eller er innmeldt senest 6 uker før årsmøtet (jfr. vedtektenes §3).

Endelig saksliste og møtepapirer blir lagt ut på hjemmesiden vår i god tid før møtet. Papirene vil også bli delt ut på møtet.

Etter årsmøtet blir det litt servering.

UENDRET KONTINGENT 2024

Årsmøtet i 2023 vedtok uendret kontingent for 2024. Kontingenten er derfor som tidligere år:

**Kr 400 for vanlige medlemmer, og
Kr 100 for unge inntil fylte 25 år.**

Dersom du bor utenfor bygda, og må få medlemsbladet Sørum-Speilet tilsendt i posten, er kontingenten kr 500 pga. portoutgiftene.

I dette bladet følger det med en giroblankett med betalingsfrist 5. april 2024.

Pass på at giroen ikke blir kastet sammen med konvolutten.

Ved betaling er det viktig å bruke giroen med KID nr., slik at vi vet hvem som har betalt.

Så håper vi at alle medlemmene våre, gjennom sitt medlemskap, fortsatt vil støtte historielagets arbeid. Vi tar vare på vår lokale historie, samt to gamle verneverdige bygninger, som begge er tildelt Olavsrosa. Vi holder kurs, arrangerer turer og medlemsmøter med historisk stoff. I tillegg kommer Sørum-Speilet ut med 4 nummer hvert år. I år vil bladet øke sidetallet med 4 sider ekstra hver gang, for å markere at vi har startet på den 30. årgangen med bladet.

Innhold

Lederen har ordet	2	Vegen var gjormete på Sørumsand i 1932	14
Påminnelse til årsmøte	3	Stykket, et slektsgård i Blaker	16
30. årgang	4	Angsten for kolera i Sørum 1892	20
Det var interessant å lære om bygda jeg flyttet til	4	Henvendelse til Sørvald skolekrets i 1883	23
Kurs i slektsgransking	8	Litt mer om Valstad Café	24
Primstaver og merkedager	10	En vise fra 1929 om Bingsfoss bro og veianlegg	26
Nordli fra storgård til barnehage	12	Jakten på fortiden	28

30. årgang

Bladet du nå holder i, er nr. 1 i den 30. årgangen av Sørum-Speilet. Redaksjonen synes det er verdt å markere! Gamle «speil» er en skattkiste for oss som er interessert i lokalhistorie, og vi er så heldige at vi har tilgang til alle utgivelsene på vår brukervennlige og innholdsrike hjemmeside, www.blakerogsorumhistorielag.no

Likevel er det noe av stoffet vi vil gjøre ekstra tilgjengelig dette året ved å trykke det på nytt, fordi vi synes det fortjener å bli lest igjen. Det kan være fordi det er interessant, det kan vise til spesielle hendelser, det kan gi et bilde av det som rørte seg i laget akkurat da, det kan være velskrevet, eller det kan rett og slett være artig og fornøylig!

Denne gangen har vi valgt den aller første artikkelen som kom ut i 1995, og som utgjorde 1. årgang: «Nordli fra storgård til barnehage» av Morten Moen. Vi har også tatt med et intervju som Svein Sandnes skrev etter å ha besøkt Karl Fonnelop, tannlege på Sørumsand i mange år.

I tillegg vil vi snakke med noen av dem som har jobbet med å lage bladet opp gjennom årene. Først ut er selvfølgelig Svein Sandnes som var bladets første redaktør og hadde ansvar for ikke mindre enn 17 årganger!

Sørum-Speilets første redaktør, Svein Sandnes. Foto: Jørgen Kirsebom

Det var interessant å lære om bygda jeg flyttet til!

Av Anne-Marie Lund

Svein Sandnes flyttet fra Oslo til Sørum i 1987, og ikke lenge etter meldte han seg inn i Blaker og Sørum Historielag. Det førte til mange års frivillig arbeid med lokalhistorie. Han var leder av historielaget fra 1998 til 2008, og fra 1996 til 2012 redigerte han medlemsbladet som etter hvert fikk navnet «Sørum-Speilet».

En fin måte å bli kjent med bygda på

– Da jeg flyttet til Rånåsfoss, visste jeg ikke så mye om Sørum og Blaker, selv om slekta hadde bodd her i 200 år. Riktignok hadde jeg vært mye på besøk hos tantene i Sandnesenga, men jeg var Oslogutt og kjente ingen jevnaldrende her fra oppveksten.

Så jeg meldte meg inn i historielaget, og det viste seg å være noe for meg, smiler Svein Sandnes. – Som cand.mag. med historie i fagkretsen, var jeg interessert i lokalhistorie i utgangspunktet. Kjennskap til lokalhistorien i et område gir forståelse av hvorfor det er som det er på stedet, og hva som er viktig for dem som bor der. Det gjør at en føler seg hjemme.

Han ble også etter hvert valgt inn i kommunestyret og satt der i tre perioder. Der fikk han også bruk for lokalkunnskap og interessen for Sørum. Samtidig fikk han mulighet til å påvirke avgjørelser når det var saker som var viktige for historielaget. Han har gjort en innsats på flere områder innen frivillig arbeid.

Men det er tida som leder i historielaget og redaktør av Sørum-Speilet vi skal ta for oss nå. Vi møter ham på biblioteket på Sørumsand. Møtestedet passer fint, for det er tekst- og kulturformidling som har vært – og er – hans store interesse. Fremdeles er Svein en travel mann. Forlaget hans kommer stadig med nye bokutgivelser, og han forteller at denne våren kommer det åtte nye bøker. Det tyder på et innholdsrikt og aktivt pensjonistliv.

Trives med travelhet

– Du hadde ansvar for medlemsbladet til historielaget i 16 år, og i mange av de åra var du også leder av laget. Hvordan fikk du tid til alt dette ved siden av krevende jobber og politikk?

Han smiler og sier: – Jeg brukte det meste av fritiden på Sørum-Speilet, men når en holder på med noe interessant, får en energi av det! Dessuten har jeg nok stor arbeidskapasitet og trives med å ha mange jern i ilden.

Rent praktisk hadde jeg nytte av at jeg var ansatt i NRK disse åra. Der var det et eget hustrykkeri som jeg kunne bruke. De var bare glade for å få oppdrag. Etter hvert økte medlems-tallet fra ca. 200 til ca. 500, og dermed opplaget.

Da jeg ble valgt til leder i historielaget i 1998, hadde jeg vært redaktør i to år. Jeg visste at det var tidkrevende, så da satte jeg inn en stillingsannonse og søkte etter noen som kunne overta ansvaret for medlemsbladet. Men ingen meldte seg. Så da måtte jeg bare fortsette, for vi fikk tilbakemeldinger om at folk leste dette og likte å ha denne kontakten med laget. Dessuten var det meningsfullt for meg å ta vare på lokalhistorisk stoff. Det ble 88 utgivelser til sammen, før jeg endelig fikk avløsning i 2011.

Vi som lager Sørum-Speilet i 2024 er imponert! Vi vet hvor mye arbeid det ligger bak hver eneste utgivelse.

Et medlemsblad knytter medlemmene sammen

Det var nettopp ønsket om nærhet til medlemmene som førte til at styret ønsket å utgi en publikasjon med lokalhistorisk innhold til alle medlemmer.

Leder Dag Nordsveen sa det slik i lederens spalte: «*Vi er 150 medlemmer i Blaker og Sørum Historielag. For å knytte nærmere kontakt mellom medlemmene har styret vedtatt å utgi en artikkelserie, i tillegg til stoffet som presenteres i «Skytilen», bladet for hele Romerike Historielag.*»

Den første utgivelsen var merket Artikkelen nr. 1-1995. Det var en interessant tekst skrevet av Morten Moen: «*Nordli fra storgård til barnehage*». Dette var altså 1. årgang av det som senere ble Sørum-Speilet. Året etter kom nr. 1 og 2 i samme utgave, og her ønsker Dag Nordsveen Svein Sandnes velkommen som redaktør: «*Vi har i lang tid vært på jakt etter en person med interesse for informasjonsformidling, og er svært glade for at det lot seg gjøre å få en ny utgave av vår artikkelserie nå rett før jul.*» Han legger til at redaktøren har justert profilen i en mer journalistisk form, og åpner for flere tema i samme nummer.

Artikkelserien får mer og mer form som et medlemsblad. I tillegg til ganske lange artikler er det foreningsstoff. Programmet framover blir presentert, og det er ofte fyldige referater fra arrangementene. Gjennom lederartiklene får medlemmene kjennskap til aktuelle saker som historielaget engasjerer seg i. Det gis også plass til debatt og kommentarer. Stadig oppfordres medlemmene til å levere stoff.

Trofaste skribenter og lange serier

Vi lurer fortsatt på hvordan Svein klarte å gjøre redaksjonsjobben alene i så mange år. Fra og med 1997 kom det så mange som seks utgivelser i året.

– Hvordan fikk du tak i så mye stoff, fulgte medlemmene oppfordringen?

– Det var noen medlemmer som skrev en del, noen få gjorde det ofte. Leif Mathisen, som mange husker som turleder på adskillige rusleturer, skrev blant annet en artikkelserie som het «På kryss og tvers i Sørum». Per Otto Asak kom med flere artikler, det samme gjorde Odd Skullerud. Gårdshistorie fra Sørum, skrevet av Thor Hexeberg, gikk over flere årganger. Så husker jeg at Kaare Svarstad skrev mange gode referater. Selvfølgelig var det flere bidragsyttere, men disse husker jeg best fra den første tida.

Kristian Lieungh må også nevnes, han sørget for at det var stoff til 72 utgivelser! Han hadde sendt et manuskript til Landslaget for lokalhistorie, som ønsket minner fra folk som var født før 1930. Han ble premiert for det beste bidraget fra Akershus. Jeg fikk lese det, ble begeistret, og fikk lov til å trykke utdrag. Men det måtte tilpasses vårt format, så jeg klipte og limte og satte sammen biter som ikke opprinnelig hørte sammen, men handlet om samme tema. Slik ble det 72 artikler med hver sin overskrift, det første kom i 1999. Oppveksten på Melvold i mellomkrigstida er skildret, slik at stoffet ikke bare er et viktig bidrag til Frogners historie. Det er også av allmenn interesse, fordi det handler om en ung gutts personlige opplevelser fra denne tida.

– Når vi skulle tøyse litt med Kristian, sa vi gjerne at det ikke var en eneste spiker i nybygget på Melvold som ikke var beskrevet! Det var en omfattende jobb, men så hadde jeg stoff liggende klart i flere år framover. Jeg pleide å planlegge på lang sikt.

Valg av stoff

– Hvilke kriterier hadde du når du skulle velge stoff?

– Det å ta vare på lokalhistorisk materiale har vært et viktig perspektiv. Selv om ikke så mange leser det, så ligger det her – svart på hvitt. Hvis det var interessant for meg, så var det sikkert det for flere også.

Ellers bestod arbeidet av mye tasting og graving. Ofte fikk jeg håndskrevne manuskripter den gangen. Jeg var også interessert i å grave fram gamle tekster om Sørums historie. Det lå mye i arkiver, og fant jeg noe som hadde med området her å gjøre, så fortsatte jeg å grave. Det er viktig å dokumentere og publisere. Da er det tatt vare på og gjort tilgjengelig for dem som vil lese det.

Et eksempel er en artikkelserie kalt «Sørum 1743». Da hadde jeg funnet en spørreundersøkelse fra Danske Kanselli som ble sendt ut til embetsmenn i hele Danmark-Norge, som amtmenn, sorenskrivere og prester. De ble bedt om å beskrive «rikets tilstand» på stedet der de holdt til innenfor en mengde temaer, og jeg trykte de mest relevante svarene for Sørum og distriktet her. Det første temaet var «stiftets/prestegjeldets grenser og utstrekning», og så fulgte det på om dyreliv og vilt i skogene, hva som ble dyrket av kornsorter, bær og frukt, livet i sjøer og elver, og også om «Indvaanernes egenskaber».

– Da måtte du kanskje i tillegg oversette dette til moderne norsk?

– Nei, jeg valgte den opprinnelige rettskrivingen, fordi da var det autentisk, og fordi datidens språkbruk også er historie som bør dokumenteres. Ut fra svarene kunne en faktisk få vite noe om tilværelsen og måten å tenke på i 1749. Dette var virkelig «kansellispråk»! Lesbarheten var god nok for dem som var så interesserte at de leste det, det fikk jeg tilbakemeldinger om.

Med historie er det slik at de små bitene lager det store mønsteret. Små fortellinger fra hverdagslivet og lange artikler om slekter, gårder og viktige hendelser utfyller hverandre.

Utseende, design og digitalisering

– Vi ser at publikasjonen forandret både navn og utseende i de årene du var redaktør. Var det du som bestemte dette?

– Styret tok slike avgjørelser i fellesskap. Vi inviterte medlemmene til å finne et nytt navn i år 2000. Til da var navnet rett og slett «Artikler». I 2001 hadde Blaker og Sørum Historielag fått sin egen logo, lensekaret, tegnet av Berit Leikhammer. Da pyntet vi selvfølgelig første side med den.

Navnet «Sørum-Speilet» ble tatt i bruk fra nr. 1 i 2002, og førstesida fikk nytt utseende, med en innholdsliste i spalten til venstre, under navn og logo. Slik så bladene ut, helt til ny redaksjonskomite tok over i 2011. Da ble det også mye mer bruk av bilder, noe jeg motsatte meg i alle år, blant annet på grunn av kostnadene. I 2011 var situasjonen annerledes, digitaliseringen var i full gang og billedbruk ble enklere og billigere.

Viktige saker for historielaget vises i Sørum-Speilet

– Hvilke saker betydde mest for deg i din tid som leder og redaktør?

– Et historielags fremste oppgaver er å ta vare på og formidle lokalhistorien, og vi var involvert i mange saker som gjaldt vern av kulturminner. I ettertid ser vi at de to stedene vi har vært aktivt med på å bevare, Vølneberg gamle skole og Slora Mølle, er i bruk nettopp til formidling. Vi ønsket å gi barn og unge kunnskap om tidligere tider, og på disse stedene kommer det skoleklasser hvert år. Utallige dugnadstimer har folk i nærmiljøene brukt for å restaurere og holde bygninger og utstyr i stand. Ildsjeler har organisert og holdt arbeidet i gang. Nå er det mange som deltar aktivt de ukene skoleelever er på besøk. I tidligere Sørum-Speil ser vi at disse stedene ofte er nevnt, og en kan følge utviklingen fra begynnende forfall til velholdte anlegg og bygninger som brukes.

– Bygdebøkene ble en realitet i løpet av disse årene, det må ha vært krevende å få et slikt prosjekt i gang?

– Ja, det er nok det jeg er aller mest fornøyd med, sier Svein, og fortsetter:

Det var nødvendig at kommunen skulle ha det økonomiske ansvaret, så kommunestyret måtte bearbeides for å vedta støtte til et slikt formål. Fordi jeg satt i kommunestyret som representant for Arbeiderpartiet, kunne jeg være med å påvirke. Det hjalp at dette ikke bare skulle handle om gårdsbruk. Bygdeboknemda bestemte at det skulle bli en bosettings- og

næringshistorie. Siden jeg hadde erfaring med markedsføring fra bokklubbvirksomhet, brukte jeg det jeg hadde lært. Vi fikk laget en brosjyre med hjelp av fotograf Anders Henriksen, som viste hvordan noen sider i bøkene kunne bli seende ut. Den slo godt an blant politikerne, så en kan godt si at det snudde da. Folk må vite hva de sier ja eller nei til!

I første nummer av Sørum-Speilet i 2002 kunne jeg melde at Sørum kommune hadde tatt det økonomiske totalansvar for bygdebøkene etter vedtak i kommunestyret i desember året før, nesten enstemmig, bare Frp stemte mot.

Noen humper i veien videre var det i åra som fulgte, men det gikk bra til slutt. Da verket måtte utvides med flere bind enn det som var planlagt, og saken var oppe i kommunestyret i 2011, ble det enstemmig vedtatt! I 2021 kom det sjuende og siste bindet ut, og Sørum har etter min mening et av de fineste bygdebokverk i landet.

Flere er enige i det. I Sørum-Speilet nr. 2-2006 finner vi en anmeldelse av de to første bindene, skrevet av lektor, forfatter og lokalhistoriker Finn Holden. Han avslutter slik: «Dette er en spesielt god, grundig og vakker bygdebok som forfatter, fotograf og bygdebokkomite kan være fullt ut fornøyd med, en kulturell berikelse for hele bygdesamfunnet.»

Historielagsarbeid gjennom tidene

Fremdeles er Svein Sandnes opptatt av lokalhistorie. Han redigerer årbøkene til Arbeidernes Historielag i Akershus, og da Romerike Historielag gav ut bok i anledning 100-årsjubilet i 2020, var han både pådriver, skribent og redaktør.

– Jeg mener det var viktig å markere hva som har skjedd etter at Romerike

TAKK

Etter 17 år som redaktør av Sørum-Speilet er det en glede å overlate ansvaret til andre for å ha mulighet til å satse på nye oppgaver.

OM SØRUM-SPEILET

Den nye redaksjonen håper at leserne vil ta godt i mot Sørum-Speilet i nytt design. Det er en stor oppgave å overta etter Sveins imponerende arbeid gjennom 17 år, og det måtte tre personer til for å erstatte han.

Redaksjon:

Asbjørn Langeland
Telefon 63 82 00 85, epost asb-lang@online.no
Dag Winding-Sørensen
Telefon 63 82 73 56, epost iwind@online.no
Lillian Mobæk
Telefon 63 82 75 79, epost lilmobe@online.no

Sørum-Speilet utgis heretter i 5 nummer pr. år.

Historielag ble stiftet i 1920, og at dette jubileet var verdt å feire.

De 30 første årene var det mest store stevner og folkemøter som ble holdt på forskjellige steder på Romerike, også i Sørum og Blaker. Mange av dem som var interessert i lokalhistorie møtte opp på disse arrangementene. Men de som bestemte hvilke saker laget skulle engasjere seg i, var styret med formannen i spissen.

Da Øyvind Ribsskog, lensmann i Aurskog, ble formann i 1951, hadde han en kongstank: At hver kommune skulle ha sitt eget historielag, og at Romerike Historielag skulle være et samlet regionlag. I perioden 1952-1954 ble det stiftet 16 lokallag. De lokale lagene hadde egne styrever, men fikk nøyaktige instruksjoner om hvordan de skulle drives. Øyvind Ribsskog deltok på møter i lagene og gav veiledning. Dette førte til stor lokal aktivitet, og mange flere fikk øynene opp for hvor interessant lokalhistorie er.

Sørum Historielag ble stiftet i januar 1952 med Thor Hexeberg som leder, og Blaker Historielag i november 1953. Lars Stykket ble den første lederen. På 60-tallet arbeidet begge lagene tungt, og Romerike Historielag tok initiativ for å få opp aktiviteten. Siden Blaker og Sørum var blitt én kommune, slo lagene seg sammen til Blaker og Sørum Historielag. Det skjedde i 1970, og Asbjørn Langeland ble leder de neste sju åra.

Nå er laget en betydningsfull aktør i det som skjer i bygdene våre. Fremdeles er det bevaring og formidling som er de viktigste oppgavene, avslutter Svein Sandnes.

Over: Deltakere på slektskurset: 1.rekke f.v: Inger Beate Sanneland, kursleder Sigbjørn A.Elvebakken, Gro Langeland, June Haviken. 2. rekke f.v: Jon Wiik, Rolf Haviken, Helge Hoel, Torbjørn Evensen og Toril Wikesland. Foto: Ingun Orderud.

Kurs i slektsgransking i regi av historielaget

Av Toril Wikesland

Historielaget inviterte til et gratis slektsgranskingskurs 5 kvelder i oktober og november 2023. Vi var 8 heldige som deltok. Noen var godt i gang med egen forskning, mens andre, som undertegnede, var interessert i temaet, men hadde ikke startet med noen konkret forskning. Kurskveldene ble holdt i historielagets hus på Nordli i Lørenfallet.

Kursleder var Sigbjørn A. Elvebakken, leder av Slekt og Data Oslo/Akershus. Han har et stort engasjement og mye kunnskap om slektsforskning. Slekt og Data er Norges største frivillige organisasjon for alle som er interessert i slekts- og personhistorie. Deres mål er å skape landsdekkende nettverk av gode fagmiljøer for kunnskapsformidling, veiledning og inspirasjon for alle som er interessert i person- og slekthistorie. Jeg anbefaler å ta en titt på hjemmesidene deres.

Innledningsvis på kurset ble vi, og spesielt nybegynnere, anbefalt bl.a. å snakke med de eldste i familien, få navn på bilder, og være nøye og etterrettelig med å ta vare på opplysningene vi finner. For min del medførte det at jeg etter første kurskveld, tok en telefon til den eldste i familien på min morsside, og fortalte om kurset. Det ble en meget hyggelig og informativ samtale.

Slektsforskning gjør det mulig å reise tilbake i tid og bli kjent med forfedrene dine. Helt enkelt går arbeidet ut på å:

- Finne og registrere opplysninger om personer
- Finne og registrere opplysninger om familierelasjoner
- Dokumentere opplysningene som registreres

- Bevare og formidle det du har funnet

Resten av kurset tok for seg ulike opplysningskilder. De mest opprinnelige kildene til en opplysning er kirkebøker, skifter og dødsfallsprotokoller, pantebøker, og brannforsikring. Hjemmelekser til neste kurskveld fikk vi også. Det gav muligheten til å prøve seg fram på ulike nettsider. I Digitalarkivet finner du det meste.

Digitalarkivet

Digitalarkivet er Arkivverkets nettsted for publisering av digitalisert arkivmateriale, www.digitalarkivet.no. Her finner du omtrent alle offentlige dokumenter som kan regnes som primærkilder, da de er juridisk bindende. Nettstedet omfatter både kilder som er transkriberte og skannet. Det er gratis å bruke og tilgjengelig for alle.

Kirkebøker

Kirkebøkene finner du i Digitalarkivet. En kirkebok er en protokoll der presten fører inn sine embets handlinger, som dåp, introduksjon, konfirmasjon, vielse og begravelse. Kirkebøker kan også inneholde annen informasjon, etter som de mange steder i perioder har fungert som et moderne

Kaffepause i 2. etg. Fra venstre: Inger Beate Sanneland, Jon Wiik, Helge Hoel, Gro Langeland, Toril Wikesland, historielagets sekretær Randi Fjørstad som serverer nystekte vafles, Torbjørn Evensen, Sigbjørn A. Elvebakken, Rolf Haviken og June Haviken. Foto: Ingun Orderud.

folkeregister. Her finner du både skannede, og transkriberte, søkbare kirkebøker for hele landet.

Manntall og folketellinger

Manntallet er en liste over alle personer som har stemmerett ved valg i Norge. Offentlig manntall omfatter opplysninger om personers kjønn, alder, ekteskapsstatus og bosted. Fram til 2011 skjedde disse registreringene gjennom konkrete folketellinger der en person gikk fra hus til hus, fra dør til dør med skjema der de registrerte beboerne. Mens kirkebøkene forteller om begivenheter over tid, gir folketellingene situasjonsbilder.

Gravminner

Gravlunder og gravminner kan være viktige kilder for lokalhistorikere og slektshistorikere.

Hjemmesidene til Lokalhistoriewiki drives av Norsk lokalhistorisk institutt (NLI) ved Nasjonalbiblioteket. Wikien har over 2 millioner besøk i året. Her kan du finne oversikt over ulike nettstedene som tar for seg gravlunder og gravminner.

Skifter og Dødsfallsprotokoller

Arveskifte er en overdragelse av arv fra generasjon til generasjon, vanligvis etter dødsfall. Det finnes også skifter ved skilsmisser, konkurs og akkord. I Arkiverket finnes skifter etter bo som er oppgjort av en offentlig myndighet. Skiftevesenets arkiver har forandret seg over tid. De eldste skifteprotokollene begynte i 1656.

Jordebøker og matrikler

Matrikler (eller jordebøker) er oversikter over eiendommer og skyld. Matriklene ble laget for å regne ut gårdenes verdi, slik at man kunne beregne hvor stor skatt hver enkelt gård skulle betale. I matriklene finner man opplysninger om eier og matrikelnummer som var gårdens «adresse».

Vår engasjerte kursleder gav oss noen huskereglene for slektsforskeren som jeg synes er så gode at de bør deles med leserne. Ikke minst det siste - ha det gøy!

- Skriv ned alle opplysninger og hvor du har funnet dem
- Bruk et slektsprogram
- Snakk med slektninger
- Søk selv i arkivene
- Ikke stol på alle kilder
- Del kunnskapen med andre
- Ha det gøy

Det var et virkelig lærerikt kurs, med hyggelige deltakere, og som nevnt over, en dyktig kursleder. Kurset startet kl. 18 og sluttet kl. 21 hver kveld. Det var fast kaffepause mellom kl. 19.15 og 19.45. Da ble vi servert kaffe med noe godt i tillegg, mens prat og utvekslingen av erfaringer og ideer gikk uanstrengt.

Kopi av en primstav fra 1585

Fra medlemsmøte om primstaver og merkedager

Tekst og foto: Ingun Orderud

Onsdag den 29. november 2023 hadde Historielaget et hyggelig medlemsmøte på Foreningshuset i Lørenfallet. Et tjuetalls medlemmer hadde gleden av å høre Bjørn Erik Nyberg fra Ullensaker fortelle om primstaver og gamle merkedager. Et glimt tilbake til en tid der folk var avhengige av naturen og årstidene på en helt annen måte enn nå.

Primstaver

Alle kulturer har en eller annen form for kalender, hvor formålet har vært å samle de enkelte delene av året til en tidsenhet. Sola angir dagen og årstidene, mens månens utseende gir opphav til inndeling i måneder. Det har gjennom tidene vært mange måter å holde rede på dette, og en primstav er en flat stavformet kalender, vanligvis laget av trevirke. (Fra Møre kjenner vi også en oval variant.) Ordet prim er det norrøne ordet for nymåne.

Fra Norge kjenner vi til omkring 650 primstaver, datert fra slutten av 1400-tallet til begynnelsen av 1800-tallet. Primstaven slik den ser ut her var typisk for Norge og Danmark. Noe tilsvarende fantes i Sverige, Tyskland og Mellom-Europa. Den har en sommerside som gjelder fra 14. april til 13. oktober, og en vinterside fra 14. oktober til 13. april. Midtvinterdagen falt da på 12. januar og midtsommerdagen på 14. juli. Den tar ikke høyde for bevegelige helligdager og kan derfor brukes om igjen år etter år.

På primstaven er dagene merket med en strek eller et hakk, og helligdager og merkedager med spesielle tegn eller figurer. Merkedagene var til dels knyttet til årstidene, med røtter i hedensk tradisjon, til dels dager knyttet til katolske skytshelgener. Etter reformasjonen ble den opprinnelige betydningen bak helgenbildene gradvis glemte, og de forskjellige figurene ble knyttet til dagliglivets gjøremål. For eksempel ble vektskålen på St. Michaels dag 29. september (Mikkelsmesse) en påminnelse om markedstiden. Skåret i tre ble tegnene så forenklet at vi i dag kan ha problemer med å forstå betydningen.

Om merkedager

På bestemte dager i året var det knyttet merker, særlig fra naturen. Disse ble gjerne brukt til å spå været for en kortere eller lengre periode. Regn på Jacob våthatt 25. juli skulle gi en våt høst. Dette var minnedagen for apostelen Jacob, og primstavtegnet var et kors, sverd eller en hatt. Opprinnelig var nok dette en pilegrimshatt, men på primstaven ble det tolket som en regnværshatt og forbundet med nedbør.

Til merkedagene var det også knyttet festsikker og visse regler for arbeid. På Skoklefallsdagen 3. juni skulle man være ferdig med våronna, og Persok 29. juni var en viktig dag for innsamling av urter. Innen Mikkelsmesse skulle både grøden og buskapen være i hus, og jakttiden begynte. Vi kan være sikre på at det ble fulgt godt med på hva naboen gjorde, for slike regler måtte overholdes.

Primstaven er full av symboler og tegn på hva som skal eller bør skje på forskjellige dager av året, og også advarsler om hva en ikke bør gjøre. Året hadde mange farlige dager hvor en ikke skulle begynne på noe nytt eller legge ut på reise. 1. april og 1. desember var to av de farligste.

Grisene skulle slippes ut etter vinteren 22. mars. Den 24. august var en utrygg natt, for da var haugfolket ute, og 1. november måtte all ferdsel på sjøen opphøre. Den 9. desember skulle tørrfiske legges i vann for å bli ferdig til jul. Ettersom folk i Danmark og forskjellige deler av Norge ikke syslet med de samme aktivitetene til samme tid, kunne mange av tegnene på primstaven tolkes ganske vidt.

Om kalendere

Vi vet ikke så mye om hvordan våre hedenske forfedre inndelte årstidene, men sagaene forteller at det ble feiret store offerfester, bl.a. ved midtvinter. Gjennom vikingtoktene fikk Norge kjennskap til den julianske kalenderen, og alt på midten av 900-tallet begynte vi å dele inn året i 52 uker.

Den julianske kalenderen ble innført av Julius Cæsar i år 46 f.Kr. Den hadde 365 dager, og et skuddår hvert fjerde år. Dette stemmer nesten, men i løpet av 128 år blir det vel et døgn feil. I 1582 rettet pave Gregor XIII opp dette med en kalenderreform kalt den gregorianske kalender. Da ble det korrigeret for et avvik på ti dager. Etter reformasjonen var ikke protestantiske land særlig lystne på å lytte til paven, så her tok det noe lenger tid å få rettet opp i avviket. I Danmark/Norge ble den gregorianske kalenderen innført i år 1700, da søndag 18. februar ble etterfulgt av mandag 1. mars. Etter dette fungerte ikke primstaven så godt, og ble gradvis erstattet med almanakker. Alle kjenner fortsatt til primstaver, men nå som pynt på stueveggen. Hva de forskjellige tegnene betyr tenker vel de færreste særlig over.

Om almanakker

En almanakk er en kalender i bokform hvor det er plass til små dagboksnotater, i tillegg inneholder den gjerne informasjon om forskjellige emner. Det egentlige formålet var å informere om årstid og vær til bruk og nytte for jordbruket. Eldre almanakker inneholdt også horoskop og spådommer. Den første boka som ble trykket i Norge var nettopp en almanakk,

Over: Bjørn Erik Nyberg fra Ullensaker var en dyktig formidler. Her viser han frem en primstav.

Til høyre: Primstaven har en vinterside og en sommerside

det skjedde i 1644 på landets første trykkeri i Christiania. Årlig utgivelse av almanakker i offentlig regi startet likevel ikke før etter 1914. I 1770 ble det i Danmark/Norge foretatt en kalenderreform hvor en rekke katolske helligdager ble fjernet fra den trykte kalenderen.

Og nå er vi midt inne i en ny omlegging hvor «den syvende sans» er i ferd med å bli digital. De fleste har vel skaffet en smart-telefon med kalender og plass til notater.

Om helgener

Ettersom primstaven har røtter tilbake til katolsk tid, har den svært mange tegn knyttet til helgener. Og siden katolske helgener er tallrike, har vel så godt som alle dager i året en helgen knyttet til seg. Skikken med å be til en helgen for at hen skulle føre bønnen videre er vel noe

underlig for de fleste her i landet. En kunne henvende seg til forskjellige helgener alt etter hva problemet gikk ut på. St. Medarus kunne hjelpe deg om du hadde tannverk, og St. Mamas var skytshelgen for skattesnytere. Om du hadde problemer med svigerforeldrene kunne du be til Adelheid den hellige.

Alt dette som er nevnt her er noe våre fjerne forfedre visste om, trodde på og rettet seg etter. Nå er det meste glemt og uten betydning. Tidene forandrer seg, men det gir litt rom for ettertanke ...

Nordli gaard. Sørum

Postkort fra Nordli Gaard 1912 (kilde Sørum Bygdebok, Bind 2, side 676). Foto: O. E. Wølner

Nordli fra storgård til barnehage

Av Morten Moen (publisert i Sørum-Speilet nr. 01-1995)

Nordli var en gammel storgård som ble oppstykket på 1920-tallet, da Sørum kommune kjøpte hele gården. Hoved-hensikten med dette kjøpet var å skaffe seg et større herredshus enn Sørvald, som den gang var i bruk. Dette kommer jeg tilbake til senere.

Navnet Nordli består av to deler, Nord og Li. Dette forklares med at det fra gammelt av bare var en gård i dette området vest for Rømua, nemlig Li. Denne gården ble sannsynligvis allerede fra vikingetiden delt opp i flere bruk, og vi har derfor fått Nordli, Sørli og Merli. Merli står for øvrig for «midtre Li». Den opprinnelige Li-gården antas å ha ligget på Nordli, noe lenger vest enn hovedbygningen i dag.

Når det gjelder eiere og brukere av Nordli, er det mye å fortelle. Den første eieren jeg kjenner er Sira Guttorm. Han var prest på Sudreim (Sørum) i annen halvpart av 1300-tallet. Han skjenket blant annet en part av Nordli til Sørum prestebol. Noe senere kan vi se at den mektige Sudreims-ætta satt med Nordli. Gyrvild Farsdatter Sparre var den siste av denne grenen som satt med gården. Hun døde på Borrige slott i Skåne 20. april 1605.

Det første kjente leddet av Sudreims-ætta er Ivar Jonson, sannsynligvis fra Schea, rett øst for Lørenfallet. Han hadde sønnen Haftor Jonson, som i 1302 ble gift med Agnes, datter av kong Håkon 5. Denne Haftor Jonson var det som tok i bruk en rød rose som sitt våpenmerke, og som vi nå finner i kommunevåpenet til Sørum kommune. Noen av etterkommerne var ved flere anledninger vurdert som Norges tronarving, men slik ble det ikke. Alle disse første ætteleddene bodde på Sørum gård i Skaun, som området het dengang.

I skattematrikkelen fra 1647 var Sørum kirke, sammen med en Doktor Peder Alsen, eier av gården. Brukere den gang var Knut og Peder. I 1677 kan vi se at Povel Halfvorsen solgte sin andel av Nordli til Sørumspresten Colbjørn Torstensen. Han eide eller hadde eierdeler i mange gårder i Sørum. Colbjørn Torstensen bodde selv

Morten Moen samlet for noen år tilbake disse opplysningene om Nordli, bygdas tidligere kommunehus. Blaker og Sørum Historielag håper dette private initiativet, som vi her viser de konkrete resultatene av, vil bli den første i en artikkelserie med liknende historisk materiale. Disse vil laget jevnlig distribuere til sine medlemmer. Laget har en del egnet stoff selv, men tar med takk imot mer. Til neste utsendelse håper vi å ha en redaktør klar, og vil da opplyse om hvor stoff kan sendes. Følgende artikkel kan stå som mal for artiklens ønskede lengde. Utgivelsene er blitt mulige i samarbeid med Sørum kommune ved kulturetaten. Styret i Blaker & Sørum Historielag

på Sørum. Colbjørn Torstensen var født 1628 i Solør, og kom til Sørum i 1660. Han var prest i Sørum i 60 år og døde på Sørum i 1720. Han ble gravlagt ved Sørum kirke. Som et apropos: Datteren Anna Colbjørnsdatter ble sannsynligvis mer kjent enn sin far utenfor Sørums grenser.

I en besiktigelse datert 1767 oppgis det at det til sammen var 19 hus på Nordli, og alle hus ble erklært for å være «brødt-ferdige og forfallene». Sogneprest i Sørum, Friedrich Mandall, ble i 1776 nevnt som bruker og eier av gården. Han høstet ros for sitt arbeide med å bryte opp ny jord under gården, tilsvarende 60 tønners utsæd, altså et areal som du kan så med 60 tønner såkorn.

Gårdstunet på Nordli ca. 1905 (kilde Sørum Bygdebok, Bind 2, side 684). Foto: Sørum Fotosamling.

I juni og juli 1794 raste Løren-gårdene ut og Rømua ble demmet opp 30 alen (ca. 18 m) over normal vannstand. Dette skapte selvfølgelig problemer for folkene på Nordli. Etter 132 dagers slit hadde de endelig klart å grave nytt løp for elva. Det ble sagt at eieren av Nordli satte alle sine folk i arbeid med å grave straks etter raset, og løpet ble da gravd opp en god del lenger øst for det gamle. På denne måten klarte brukeren å skaffe seg et bra tilleggsareal på bekostning av Nordre Lørens grunn.

I folketellingen som ble utført i 1801 av sogneprest Mandall, ble det sagt at det var totalt 31 mennesker på Nordli. Som eier og bruker ble nevnt major og generalveimester Lars Ingier. Det var 4 husmannsplasser med til sammen 20 mennesker under gården. En husmann ved navn Arne Christophersen ble også nevnt som gjestgiver.

I 1814 ble Nordli benyttet som krigslasarett, og 43 soldater døde her det året. I denne tiden hadde Nordli flere funksjoner. Nordli ble blant annet benyttet som gjestgiversted av en mann med navn Hans Olsen Nordli.

Lensmann Poul Hansen Wennevold bodde på gården i perioden 1833-1835.

I 1846 ble det holdt branntakst på Nordli. Denne er meget interessant, fordi det fremgår at daværende eier, oberstløytnant Ingier, nettopp hadde bygd ny hovedbygning på gården. Det nevnes at den var bordkledd og oljemalt både innvendig og utvendig. Den hadde 8 værelser i første etasje, og 7

værelser i annen etasje. Bygningen ble angitt til å være 41,5 alen lang (26 m), 20 alen bred (12,6 m), og 11 alen høy (7 m). Taksten på bygningen var 2.500 spesidaler, og dette er den høyeste taksten kjennet fra Sørum i 1840-årene. Denne bygningen det her er snakk om, er den hovedbygningen vi har i dag.

I 1852 kjøpte Gabriel Aasgaard Nordli. Han drev gården samtidig som han opprettet skysstasjon her. Under hans tid ble veien til Lørenfallet lagt om. Den hadde tidligere gått forbi dammen ved det østre tunet og rett ned over Rømua til lensmannsgården Løri. En kan i dag fortsatt se rester etter brua når vannstanden er lav. Veggen ble den gang lagt dit hvor vi i dag har veggen ned fra Nordli.

Etter denne perioden ble Nordli lagt ut for salg, eller fradelt eiendommer en rekke ganger. De to Nyland-gårdene og Vestenga ble delt fra hovedgården. I skattematrikkelen fra 1903 ser vi også at et lite sted, Bækkelaget, er fradelt gården.

Den 27. februar 1907 behandlet formannskapet et framlegg fra Emil Frøen, gårdbruker på Val. Det gikk ut på at kommunen skulle kjøpe Nordli som den gang var til salgs. I forslaget nevnte Frøen at en del av eiendommen kunne stykkes opp til arbeiderbruk eller boligbruk, mens resten kunne benyttes av kommunen som pleiehjem og arbeidshjem. Den rommelige hovedbygningen mente han høvet godt som herredshus, hvor alle kommunale institusjoner kunne samles. Herredstyret nedstemte

forslaget med 18 mot 6 stemmer.

I 1921 ble Nordli igjen solgt, og kjøper denne gang var Olaf G. Møller. Søknad om konsesjon forelå i herredstyret 2. juni 1921, men noe vedtak ble ikke fattet. Nordli ble deretter satt under tvangsauksjon. Kommunen og Møller bød på eiendommen, men kommunens bud lå lavest, og Møllers bud ble akseptert. Møller bød siden fram eiendommen til kommunen. Tilbudet forelå herredstyret den 20. februar 1922, hvilket resulterte i kjøp fra kommunens side. Kommunen betalte totalt ca. kr 150.000,- medregnet besetning og løsøre, som blant annet omfattet 7 hester, 6 kuer, 14 griser, redskaper og hele kornavlingen. Det første herredstyremøte ble holdt på Nordli 28. september 1922, og innvielsesfesten ble holdt lørdag 9. desember 1922. Sørum Sparebank kom også til å slå seg ned her.

I tillegg til herredshus, ble bygningen mye nyttet som festlokale. 23. september 1927 var det stor festmiddag på Nordli. Bingsfoss bru var nemlig ferdigstilt, og dette ble feiret med 80 innbudte gjester.

Nordli ble delt opp i 2 gårdsbruk og 5 parseller. Gårdsbrukene fikk hver 150 mål innmark og omtrent 80 mål skog. Til hovedbygningen ble det holdt av 30 mål innmark, mens resten av innmarka og 30 mål skog skulle selges til småbruk og hustomter. Til det ene gårdsbruket skulle bestyrerboligen og den østre låven følge med, og til det andre den vestre låven.

Etter hvert som bygningen på Nordli ble for liten for sitt formål, ble nytt rådhus på Sørumsand tatt i bruk i 1974. Etter dette ble hovedbygningen på Nordli nyttet som barnehage fra 1977 og fram til i dag. I en periode var det fritidsklubb i annen etasje.

Etter mange protester ble den gamle bygningen revet i 2009 for å gi plass til ny barnehage der, med lignende eksterior som gamlebygningen. I april 2011 ble den nye barnehagen, med plass til 85 barn, innviet.

Vegen var gjørmete på Sørumsand i 1932

Av Svein Sandnes (publisert i Sørum-Speilet nr. 2-2005)

Mannen som smilende åpner døra for oss i den lille leiligheten i bygget ved siden av Sørum sykehjem og ønsker oss velkommen inn, er liten av vekst. De smale, hvite fingrene forteller at han ikke har hatt tungt kroppsarbeid. De lette, ballettaktige trinnene han tar innover mot stua forteller at han har vært glad i å gå turer i skog og mark, og vært vant til å finne feste for føttene i ulendt terreng.

Karl Martin Fonnelop er født og oppvokst i Tennfjord innenfor Ålesund. Noe av dialekten derfra har han beholdt. Vatne kommune het det den gang han ble født, 9. august 1906. Etter kommunesammen- slåinger heter kommunen i dag Haram, men kirkesognet er det samme, Vatne. Foreldrene var småbrukere. Moren var født i Tennfjord og faren i ei nabobygd. Det var brattlendt, og de drev for det meste med geiter. Gutten tok først realskole, deretter middelskole. Og så gikk turen til Kristiania, som nettopp 1. januar 1925 etter 300 år hadde skiftet navn til Oslo. Her studerte han til tannlege, og i 1932 var det en ledig praksis på Sørumsand som han overtok. Helt tilfeldig var det nok ikke at han havnet nettopp her.

- Min bror hadde sju år tidligere slått seg ned som lege på Sørumsand, og det første året bodde jeg hos ham i det huset hvor tannlegene Vilberg nå har sin praksis.

- Jeg fant kona mi her på Sørumsand. Hun var datter av kjøpmann Svendsen, som på det tidspunkt var veletablert på Sørumsand. Vi giftet oss i 1937, og så mistet jeg henne etter 25 års ekteskap. Hun fikk kreft og døde i 1962. Så giftet jeg meg igjen i 1965 med Gerd Vatterud. Hun ble rammet av demens, og er nå her på sykehjemmet. Det var jo en litt tragisk hendelse. Hun sitter der på sykehjemmet og er helt utafør, selv om hun blir godt tatt hånd om. Når jeg bor her, er det lettvis å besøke henne, og hun lyser opp med det gode smilet sitt når jeg kommer, så hun kjenner meg igjen.

På spørsmål om hvordan han opplevde Sørumsand da han kom hit i 1932, ler han en forsiktig latter og sier: - Det første som slår ned i meg er gjørna i gatene. Det første året bodde jeg altså hos min bror i Skrivervegen, der Vilberg nå har sin praksis. Min praksis var de første årene i Kuskerud-gården. Når jeg skulle gå hjemmefra og til tannlegepraksisen, var det så gjørmete forbi apoteket at jeg måtte ta en sving rundt og gå om stasjonsområdet. En måtte faktisk utstyre seg med langstøvler i teleløsnings-tiden for å gå ute på Sørumsand.

- Og når du skulle til Blaker, hadde du disse Fossum-bakkene, som ikke alltid var like lette å forsere. Min bror satte seg en gang fast med sin toseter Buick, og det var jo en bil en skulle tro det gikk an å ta seg bra fram med, men det hendte han måtte ut og få hjelp for å komme seg opp en bakke. Det var jo bakke opp og bakke ned der den gang.

- Svendsen-huset lå som i dag ved jernbaneundergangen. Apoteket (i dag Sørum

Grill), lå der det ligger. Det samme gjorde Ekeberg-huset. Deretter var det vel villaen til Hole, der hvor posten holder til nå. Og så var det Helum bortenfor der. Og så var det fru Orderud. Nyveien ble gata kalt den gangen, for den var bygget i forbindelse med at den nye brua hadde kommet opp i 1927. Før den tiden var det Blakervegen som svingte seg over jernbanen, gjennom Tre-varen og videre til jernbaneundergangen.

Tannlege på Sørumsand fra 1925

- Tannlegepraksisen på Sørumsand var blitt etablert omkring 1925 av en kvinnelig tannlege som drev i Kuskerud-villaen. Det var mye dårlige tenner den gangen, både blant ungdom og eldre. Det hendte faktisk at noen kom til meg i godt og vel konfirmasjonsalderen og måtte sette inn hel-protese. Det var fælt, syntes jeg, men tenne-ene var så ødelagte at det ikke var annet å gjøre. En skyldte jo mye på kostholdet. Professor Toverud på tannlegehøgskolen var fra Aurskog, og fikk innført dette med barnetannpleie og skoletannpleie. Han skyldte mye på sukkeret og søtsakene. Men det var kanskje kostholdet i det hele tatt.

- På Kuskerud drev fru Natvig hotellvirksomhet, og gjestene var i det alt vesentlige handelsreisende. Det var ikke andre overnattingsmuligheter på Sørumsand. Tidligere hadde herr og fru Kuskerud drevet hotellet. Han kjørte også drosje, og møtte opp på stasjonen hver gang det kom tog, og kjørte dem som hadde behov for videre transport. Jeg hadde mitt kontor i tilbygget. Hallen var venteværelse, og så var det et slags verandabygg hvor jeg hadde mitt laboratorium, og så var det et rom innenfor der igjen hvor jeg hadde mitt tannlege-kontor. Og det var sannelig ikke på mange kvadratmeter! Det var så vidt jeg fikk plass til et røntgenapparat der, og det var det første jeg anskaffet meg, for det var det ikke på kontoret tidligere. Utstyret bestod ellers av veggboresmaskin med snortrekk og pumpestol. Og en stor lampe, da. Cyalytic het den til og med. Jeg hadde hjelp av en kontordame som ordnet med time-bestillinger og noen som kom som øyeblikkelig hjelp med tannverk og måtte trekke tenner.

- Etter tre år på Kuskerud fikk jeg i 1935 leid første etasje hos Ekeberg. Der fikk jeg kjøpt det vi kalte en «unit», en søyle med luft og vann og boremaskin i stedet for veggbore-maskinen. Det var et stort fremskritt å få et utstyr som var helt nytt for meg, og som heller ikke var gammelt her i landet. På tannlegehøgskolen hadde vi jo stått med tråmaskiner. I Ekeberg-gården drev jeg i 13 år fram til jeg flyttet til eget

hus i Idrettsvegen 3 i 1948.

- Under krigen var det jo svært mange tyskere på Sørumsand. Din bror Peter var jo også svært aktiv som områdesjef i Milorg. Hvordan forholdt dere dere til dem som pasienter? - Styret i tannlegeforeningen ble enige om at vi skulle stille oss solidariske, så det ikke ble noen forskjell i holdningen til å ta tyskere som pasienter. Jeg hadde noen tyske pasienter i begynnelsen av okkupasjonen, men ble fritatt for dette ganske raskt fordi jeg hadde så mange privatpasienter. Jeg husker imidlertid en tysk løytnant i flott uniform. Han tilbød meg å komme til Rhindalen for å besøke ham når krigen var over og smake på vinen der. Så ble det en annen en som overtok de tyske pasientene.

Nye arbeidsplasser på Sørumsand

Fonnelop traff aldri ingeniør Bøhn. Zachariassen hadde overtatt ledelsen av Sørumsand mekaniske verksted da han kom til Sørumsand, og både han og sønnen var pasienter. Var det andre personer i lokal-miljøet som var spesielt aktive, spør vi.

- Kjøpmann Svendsen var en svært markant skikkelse på Sørumsand. Da han kom hit på 1890-tallet var det jo nesten ingen virksomhet her. Han gjorde en pioner-virksomhet på mange vis. Han satte i gang meieridriften og fikk ordnet med stoppested for posten allerede før stasjonsbygningen ble bygget.

Det var jo en stor fløterkoloni på Vestby, men ellers var det bare gårdsbruk her da han kom hit. Fløterne hadde de små brukene med rødmalte hus på Vestby hvor de hadde en jordlapp og krøtter, og de regnet det for en bra levevei den gangen. De stoppet jo tømmeret her på Sørumsand, og etter hvert ble det så mye av det at en kunne gå tørrskodd over elva på sommerstid. Det var et flott syn!

Trevaren og det mekaniske verkstedet var de største arbeidsplassene på Sørumsand. De laget blant annet dører og vinduer på Trevaren. Jernbanen var også en stor arbeidsgiver. Der hadde de også omlastingen mellom Tertitten og Kongsvingerbanen. Det var stasjonsmesteren og en som kjørte tralla, en som het Andreassen, som hadde sin faste rute mot Fetsund.

- Etter krigen drev Holter gårdsbruk på Kuskerud og hadde hester og kuer. Og så var meieriet i drift, så han leverte nok melken dit. Før jeg fikk gjerdet inn tomta mi, hendte det at hestene kom inn på tomta og trampet ned nysådd plen. Da jeg bygget nytt hus i Idrettsvegen 3 i 1947, var det snekker Trygg Andresen som satte opp

huset, og han var en flink snekker som også laget dører og vinduer. Der fikk jeg også i 1948 innredet nye kontorer til min tannlege-praksis. Jeg drev privat praksis på Sørumsand fra 1932 til 1962. Da fikk jeg spørsmål om jeg ville ta en stilling i skoletannpleien, og jeg var eneste søker, slår han fast med en liten latter. - De fleste skoletannleger hadde den gang en privat praksis ved siden av, fordi de bare fikk 1.400 arbeidstimer i året. Men jeg fikk en utvidet stilling med 1.800 arbeidstimer i året, som liksom skulle være full jobb, da. Og i skoletannpleien ble jeg til jeg gikk av med pensjon i 1976.

Ved siden av elevene på Østbyskolen hadde Fonnelop også skoletannpleie for elevene i Blaker. Det var innredet et tannlegekontor ved siden av gymnastikksalen på Haugtun. Til Blaker brukte jeg bil om vinteren og syklet når det ble bart om sommeren. Det var også en klinikk på Sørumsand. I dag drar alle barna til den nye, flotte klinikken på brannstasjonen.

En spesiell dramatisk begivenhet husker Fonnelop godt. Det var brannen i huset til fru Orderud. Da husker han at alle måtte hjelpe til med vannbøtter for å forsøke å stoppe brannen. - Det var vel lagt ut en slange fra Trevaren, men jeg husker at vi bar bøtter med vann. Huset brant ned til grunnen, og det ble satt opp et riktig pent nytt hus der etterpå, som urmaker Nordfonn senere overtok. Senere ble dette huset revet da det svære Gjensidige-bygget skulle opp.

Fonnelop husker at han stod sammen med noen andre interesserte da planene for de nye forretningsbyggene på Sørumsand ble lagt ut til ettersyn, og sa - Ja, dette blir i hvert fall ikke i min tid! Han gjentar historien med en liten latter, og konkluderer: - Der tok jeg feil. Og nå skal det bli høyhus i Kuskerudparken også, så utviklingen er nok ikke slutt på Sørumsand.

Store forandringer på 100 år

- I 1980 kom min datter Ellen tilbake fra Bergen og tok over Idrettsvegen 3, og jeg flyttet sammen med Gerd til hennes hus i Haldenvegen 14, like ved Bingsfoss. Søsteren bodde i andre etasje, og Gerd hadde leid ut første etasje fram til vi flyttet inn dit. Det var et trivelig sted å bo med elva tett på. Det var en fin tur å gå til Lushammeren og oppover på den andre kanten. Vi gikk ofte en runde forbi noen beverområder og kom tilbake over Larsbråtan. Jeg har alltid vært glad i å gå turer, og Gerd var også et turmenneske. Hun gikk også mye i fjellet, og på Hardangervidda med noen venninner.

- Den største forskjellen fra jeg kom til Sørumsand til i dag innenfor mitt område, er at tannhelsen er blitt så mye bedre. Særlig artig er det å se de flotte tennene til dagens ungdom. Jeg gikk som sagt av for aldersgrensen i 1976, og like etter at jeg sluttet fikk jeg et tilbud om å undersøke tennene til barn i førskolealder, og da

ble jeg skikkelig imponert over hvor bra melketennene til 5-åringene var den gangen.

- Hva skyldes det at tennene hos ungdommene er blitt så mye bedre, spør vi? - Det er fluoren det, kommer det kontant tilbake. Det er bare ett svar på det spørsmålet. Jeg tror ikke det er noe mindre spising av søtsaker enn det var før. Og nå er det jo et annet problem, og det er drikkingen av alle leskedrikker som ødelegger emaljen. Det er imidlertid ikke tannrøte, det er erosjon, faktisk. Emaljen forvitrer på grunn av etsende syrer i leskedrikken. Det går over hele tanna. Det blir derfor ikke vanlige hull, men emaljen forsvinner.

En god alderdom

Vi forsøker å komme inn på kommunesammenslåingen med Blaker i 1962, som førte til at Sørumsand ble administrasjonssenter. - Jeg kan huske en gang jeg traff ordfører Amundsen, ja, jeg stelte nå forresten tenna hans også, og så snakket han om det nye rådhuset. Det var alright det, men fasaden mot veien syntes han ikke noe særlig om. Den var for mørk. Når en kom gående fra Ekeberg mot Hole, så hadde du den mørke flata rett i mot deg, og det var ikke noe avstiving av det nokså ensformige inntrykket. Hovedfasaden på Rådhuset ligger jo nordover. Amundsen var en veldig trivelig kar. Jeg hadde både han og kona som pasienter i årevis. Han var en flink ordfører også, tror jeg.

- Så hadde du jo Peder Moen, da, som var en aktiv politiker. Men det var mer på det regnskapsmessige området, kanskje.

Midt under intervjuet ringer det på døra. Det er middagsmaten som blir levert i en hendig innpakning. - Jeg skal ikke ha denne før nærmere klokka to, forklarer Fonnelop oss, og legger maten på kjøkkenet. Jeg varmer maten selv i mikroovnen, legger han til.

- Hvordan trives du her?

- Så bra en kan forvente det når forholdene er som de er. Alternativet blir sykehjemmet, vet du.

- Det er nesten som fra ingen ting til du ser denne svære bebyggelsen i Bekkedroga her. Fonnelop reiser seg og viser oss ut på verandaen. - Det første bygget her var det Syversen fra Rånåsfoss som bygde. Det er det huset med valmet tak du ser der borte. Fonnelop peker ut huset for oss. Den store nye verkstedhallen på GE Hydro ligger rett foran oss.

- Kværner er jo blitt en svær bedrift i forhold til hva det var tidligere.

- Men er menneskene forandret, spør vi - i løpet av nesten hundre år? - Ikke så lett å svare på. En forsiktig latter over det håpløse spørsmålet. - Vi er jo alle forandret. Kravene er blitt så mye større. Samfunnet er blitt så motorisert. Biler ute og elektrisk utstyr inne. Vi bruker maskiner til både det ene og det andre.

- Er det noen periode folk var lykkeligere

Svein Sandnes intervjuet flere personer som var født rundt 1905 i forbindelse med at Sørum-Speilet markerte unionsoppløsningen. Vi valgte å trykke opp dette som eksempel på Sveins ledige skrives-til. Teksten forteller også mye om Sørumsands utvikling. Karl Fonnelop beskriver hvordan det var da han flyttet til stedet, men det sies også en del om hvordan det var blitt i 2005. Snart tju år etter at dette ble skrevet, er det igjen skjedd store forandringer.

enn i andre perioder? Fonnelop spør igjen, tror vel ikke helt han hører riktig. - Nei, jeg vet ikke hva jeg skal si til det. Det henger jo sammen med utviklingen over hele landet. Det har skjedd så store forandringer. Selv på landsbygda - i landbruket - har de vanskeligheter for å følge med. Maskin-driften overtar helt også der. Jeg vet ikke hvor mange hester de hadde på Val gård, men det var mange, det.

Kortidsminnet svikter

Samtalen går mot slutten. Båndet er snart slutt. Fonnelop har anstrengt seg for å huske. - Det er vel ikke så mye jeg kan bidra med. For korttidshukommelsen svikter. Jeg må skrive ned det jeg skal huske for dagen. Jeg driver med et lappesystem.

Vi forsikrer om at samtalen har vist det motsatte. Og vi spør hva han nå bruker fritida til. Ser han mye fjernsyn? - Jeg ser Dagsnytt på Fjernsynet, men jeg har et skrøpelig hode, så jeg ser ikke så mye på fjernsynet av gangen. Jeg er plaget med en intens tretthetsfølelse i hodet. Av og til også migrene.

- Jeg er glad i å lese, men det blir ikke stort mer enn avisen lenger. Tidligere var jeg glad i å låne bøker på biblioteket. Jeg har kassettpiller, men jeg har det ikke med å høre musikk og lese samtidig, og det henger sammen med tretthetsfølelsen. Skal jeg lese, liker jeg best at det er stille.

Som et siste kontrollspørsmål for å vise at det ikke er noe i veien med korttidshukommelsen, spør vi om han har vært på Festiviteten og sett hvor fint det er blitt der.

- Jeg var på Festiviteten bare for en uke siden, da Ellen tok meg med, svarer Fonnelop. Det er artig at så mange har engasjert seg i det arbeidet. Jeg må si at jeg ble imponert over alt som var gjort. De er visst en ganske stor gjeng som har vært aktive i dugnadsarbeidet. Og det er vel behov for det - selv om en nå jo har det nye kulturhuset også.

Vi takker for samtalen. På veien ut passerer vi døra til hjemmetjenesten. Vi spurte oss for der på vei inn, om de kunne fortelle oss hvor Karl Fonnelop bodde. Nei, det vet jeg sannelig ikke, han har ennå ikke kontaktet oss siden han flyttet inn her! Vi visste det nok - vi har vært på besøk hos en hundreåring som klarer seg godt selv.

Hovedbygningen på Stykket i 1951. Hesten var den tidas gressklipper!

Stykket, en slektsgård i Blaker

Av Per Stykket

Når vi leser bygdebøker, ser vi at det har vært vanlig at gårdsbruk ofte skiftet eiere. Det finnes ikke mange bruk der samme slekt har holdt til i «uminnelige tider». Men det er unntak, og på Stykket i Blaker er det nå 11. generasjon som eier gården.

Gjennom dette tilbakeblikket håper jeg å få fram noe om livet på gården. Mye av det som er fortalt her, hadde vært glemt om ikke far hadde ført nøyaktige notater i landbruksalmanakkene og andre notisbøker og tatt vare på dem. Jeg synes disse blir mer verdifulle ettersom tida går, for etter hvert er det jo ingen igjen av dem som husker hvordan det var. Men gjennom disse nedtegnelsene kommer det fram et tydelig og detaljert bilde av tida vi levde i da.

Store forandringer har vi opplevd i min tid, men Stykket er fremdeles et viktig sted for vår familie.

Fra 1600-tallet til i dag

Husmannsplassen Stykket dukker opp i «krøniken» i året 1688. Da ble halvdelen av den store gården Fossum nordre solgt. I skjøtet oppgir selgeren at husmannen Peder Larsen på plassen Stykket bør betale den nye kjøperen 4 årsleieavgift med 4 daler for husmannsplassen han bor på. Peder Larsen ble ikke lenge på Stykket; plassen ble overdratt til Nils Stykket.

Generasjon 1:

Nils Stykket var sagmester på Foss sag, og ble gift med Dorte Torsdatter fra Fossum (d. 1689). De fikk i alt fem barn, og datteren Mali gifter seg med neste bruker.

Generasjon 2:

Mali Nilsdatter Stykket blir gift med Peder Olsen (1674-1725). De får sønnen Nils, som blir neste bruker.

Generasjon 3:

Nils Pedersen Stykket (1697-1750) gifter seg med Marte Nilsdatter. De får i alt ni barn, og datteren Berte Nilsdatter blir gift med neste bruker, Peder Eriksen.

Så følger generasjon på generasjon, og plassen forblir i slekten opp gjennom århundrene.

Mens generasjon 6 er på Stykket, skjer det en viktig endring. Da blir gården kjøpt, slik at Peder Larsen Stykket blir plassens første sjøleier i 1824.

Generasjon 9

- mine foreldre og de som bodde på Stykket da

Lars Pedersen Stykket (1904-1988) overtok gården i 1932. Han hadde åtte søsken, og fire av brødrene, mine onkler, bodde rett i nærheten av oss.

Han giftet seg med ei jente fra Vågå i Gudbrandsdalen, Jørgine Brustuen (1915-1961). Hun hadde også åtte søsken. Fem av dem emigrerte til USA i årene 1926 og 1927.

Jeg hadde m.a.o. mange onkler og tanter og en hel hærske av fettere og kusiner, både her i bygda og i Gudbrandsdalen. Slektsbåndene var sterke i både Brustuen- og Stykket-familien.

Brustuensetra i 1942. Far ytterst til høyre.

Sommerferier i Vågå er fine minner. Der møtte vi slektninger over alt, og spesielt hyggelig var det å besøke Brustuensetra hvor onkel Alvin og tante Marit bodde hele sommeren sammen med buskapen.

Vi var tre søsken. Jeg ble født under krigen, i oktober 1943. Da hadde jeg allerede en storesøster, Ingrid, som var født i 1938, og i 1949 kom lillesøster, Marie, til verden.

I 1946 ble Olaf Kristoffersen fra Ullensaker ansatt som dreng. Han bodde på et rom i andre etasje. Olaf var musikalsk og hadde med seg et trekkspill da han flyttet inn. Vi ble raskt «gode busser». Jeg har mange hyggelige minner om Olaf, som da vi hogg ved på skogteigen vår på Seterhøgda vinteren 1952/53. Vi dro med hest og geitdning i grålysningen om morgenen, og var ikke hjemme før om kvelden. På Seterhøgda gjorde vi opp bål og koste oss med den medbrakte nisten. Olaf var hos oss helt til mor døde i 1961.

Under krigen var det flere ektepar fra Oslo som var leieboere på Stykket. I 1947 ble våningshuset ombygd med et oppløft på midten, og det ble samtidig oppført en utvendig gang som ga direkte adgang til andre etasje. Der ble det innredet en 2-roms leilighet. I 1951 flyttet meieribestyrer Ivar Berg og kona Marit inn i leiligheten, og senere hans bror Olav og kona Anna. Utleievirksomheten var et kjærkomment tilskudd til økonomien. Far måtte i alle år ha jobb ved siden av gårdsdriften for å få det til «å gå rundt».

Gården og driften slik den var i min oppvekst

Stykket var et småbruk på rundt 60 mål innmark og 75 dekar skog fordelt på fem teiger da far overtok.

Etter overtakelsen solgte far plassen Fjellhaug til broren Petter for symbolske kr 50,-.

Etter hvert ble det solgt unna mark til tre hustomter og en mindre arrondering mot Smedsrud, slik at innmarka i dag er på 53 mål.

Skogsdrift

Selv om skogen vår ikke var stor sammenlignet med naboenes, var den viktig for gården. Den ga virke til ombygginger, og ikke minst, til brensel. Det ble også solgt en del skog på rot (uthuggskontrakt). Det skjedde i 1939; 304 trær til kontraktsverdi kr 1.275 til Isak Strengelsrud, og i 1952; 406 trær til en kontraktsverdi på kr 2.901 til Dagfinn Tønsberg.

Dagfinn Tønsberg ble senere en av fars arbeidsgivere i en årrekke.

Medlemskap i andelslag

Gården var med i flere andelslag: I 1921 skrev Peder I. Stykket bestilling på strøm til Blaker kommunale Elektrisitetsverk. I 1928 ble gården andelseier med fem andeler i Sørumsand Meieri. Det ga også medlemskap i Sørumsand Innkjøpslag. I 1952 ble vi med i Nordre Fossum Vannverk A/L, og i 1957 i A/L Østre Romerike Kornsilos på Bjørkelangen. I 1957 begynte Sørumsand Meieri å leie ut frysebokser – vi hadde nr. 144 og leieprisen var 75 kr i året. I 1958 ble Stykket andelseier i Fellesslakteriet med fem andeler.

En god del av de faste inntektene kom fra husdyrholdet. Vi hadde mange dyr mens jeg vokste opp – en hest, tre-fire kuer, ei avlspurke og forti-femti verpehøns.

Dyra på gården

Kuer og melkelevering

I fjøset var det seks båser, de ledige båsene ble som regel brukt av oksekalver. Om sommeren gikk storfeet ute på havner i de bratte liene. Her var bra med vann til dyra, både fra en bekk og et par iler. Å hente

Mor og far sammen med ekteparet Arnesen som leide rom hos oss under krigen.

Gårdskaren Olaf med trekkspillet i midten. Mor til venstre og til høyre Antonie Arnesen med meg på fanget.

Mor, far og Olaf tar en hvil i blomsterenga, mens melkespanna tørker i sola.

kuene på havna når de skulle melkes og føre dem tilbake etterpå ble etter hvert en jobb for oss barna.

Melka ble levert til Sørumsand Meieri, som i sine beste år mottok drøyt 700.000 liter melk fra andelshaverne. Melkekjøringa gikk på omgang i grenda, hver gård hadde ansvar for den to uker om gangen. Året etter at jeg ble konfirmert, i 1959, ble jeg satt til å kjøre melk med hesten vår, Svarten. Tidligere var det drengen Olaf som gjorde dette, men nå måtte odelsgutten læres opp. Det var som oftest en grei jobb, men det kunne jo skje uforutsette ting. På denne tida var «Tertitten» fortsatt operativ, og den gikk helt fram til Sørumsand stasjon. En gang sendte lokomotivet plutselig ut fresende damp i det jeg passerte med Svarten. Svarten ble vettskremt og la på sprang gjennom Sørumsand i full galopp. Selv lå jeg på ryggen blant velte spanne bak i vogna. Da følte jeg meg smart ...

Hestene

Under min oppvekst hadde vi hestene Bastos, Bruna og Svarten.

Ingrid, Per og mor Jørgine, 1946

Vannforsyning og veiarbeid

Vi hadde en gårdsbrønn på Stykket, alle gårdene i kroken hadde brønn da jeg var gutt. Den var gårdens brannberedskap og gav vann til dyr og folk. Tørkesommeren 1947 ble brønnene tørre. Men i havneområdet vårt mot skogen var det godt tilsig av vann fra en ile, så naboene kom med høyvagner og tønner og hentet vann til både folk og buskap. (Denne ileen var faktisk så vannrik at den ble den første vannkilden til Brødrene Nitteberg sitt store industribygg «Høgda», bygget i 1951/52.)

I 1952 ble Nordre Fossum Vannverk AL dannet, med Bredholdsdammen som vannkilde for i alt 14 brukere. Byggetillatelse av dammen ble godkjent av Blaker Forsyningnemnd i 1953, og året etter ble vannet godkjent av Statens Institutt For Folkehelse.

Vanntrykket var dårlig på Stykket; i andre etasje måtte vannkrana monteres under vasken. Men i 1958 kom AL Blaker Vannverk med sin vannledning, og Nordre Fossum Vannverk gikk over i historien. Verdien ble satt til 12.000 kr.

I etterkant av nedleggelsen ble Bredholdsdammen omgjort til et fint svømmebasseng, som vi barna – og mange voksne også – hadde glede av i årene etterpå.

«Gutua», fra riksveien og gjennom grenda, var en privat vei. Kvaliteten var dårlig, og under teleløysinga var veien knapt farbar. For å bøte på problemet ble det i juni 1953 avholdt et frivillig skjønn, med gårdbruker Gustav Hoel og byggmester Olav Bakken som skjønnsmenn. Veien ble målt opp til 1653 meter, med 31 oppsittere. Hver

oppsitter fikk hver sin rode med ansvar for vedlikehold av vei og stikkrenner. Under skjønnnet ble det satt opp staker som viste avgrensning for rodene. Stykket fikk en 90 meter lang rode.

Fars arbeid utenom gården som sagmester

Det var stor sagdrift i 40- og 50-årene. I vårt nærområde var det flere sager:

- *Ekra-saga, som var eid av Isak Strengelsrud. Drift med dampmaskin.*
- *Orderud-saga, eid av Jacob Orderud. Drift med elektromotor.*
- *Flatla-saga, eid av Hans Flatla. Drift med elektromotor.*
- *Tønsberg-saga, eid av Dagfinn Tønsberg. Elektrodrift.*

På Lystadmoen var Bakseter-saga og Kvaksrud-saga, eid av Jens Kvaksrud.

Som sagmester hadde far ansvar for mange funksjoner.

1) *Oppsetting av sagbenkene («kløyva» og «kantinga») for skjeringa begynner. Det var for å sikre at de ferdige materialene ble helt rette.*

2) *Å sørge for at sagbladene var riktig «vigget» og skarpe.*

3) *Filing av sagbladene. På denne tida var ikke hardmetall-sagbladene kommet på markedet. Far var som regel ansvarlig for filinga, og den ble utført i spisepausene. Han fortalte at dette var en stressfaktor – han rakk knapt å få i seg mat fordi filinga tok mesteparten av spisepausen.*

Lillesøster Marie som skolejente i 1956

Krigsvintrene var far sagmester på Hallangen sag i Setskog. Den ble drevet av en dampmaskin, eier var Kristian Gåsvik. Far hadde grenseboerbevis og kunne ukependle med Tertitten via Bjørkelangen.

Fritid og sosialt liv

For det meste hadde foreldrene mine lange arbeidsdager, men det som var av fritid ble ofte brukt til sosialt samvær. Først i 1960 begynte regulære fjernsynssendinger i Norge, så TV klarte vi oss uten. Folk måtte underholde seg sjøl. Det var helt OK å bare komme spontant innom naboer for en prat. Bursdagsfeiringer var det mange av, men også en del selskapelighet utenom. Når det var selskap hos oss, fikk vi alltid drenge Olaf til å spille trekkspill, det ble god stemning av det. Selskapene gikk nærmest på omgang. Vi hadde mye å gjøre med Magda og Gudmund Foss som hadde fem sønner. Magda var fra Sjøk i Gudbrandsdalen og venninne av mor. Noen andre av mors venninner hadde funnet seg ektefeller i Oslo, så disse familiene hadde vi også kontakt med.

St. Hans -feiring var viktig mens jeg vokste opp. Det ble hentet ungbjørk langs åkerkantene, og bjørkene ble surret fast på hver side av inngangsdøra. Da vi ble ungdommer, dro vi som regel ned til Bingsfoss kafe utpå kvelden og så på danseløvene. Ellers var det en danseplass i skogen nær Blåkollen, ikke så langt fra Stykket. Olaf spilte opp med trekkspillet, og da ble det dans og moro på «Danseberget», som det ble kalt.

Det var altså ikke bare slit og strev! Perioder med hardt arbeid ble avløst av roligere dager innimellom, og folk tok seg tid til å være sammen, prate og hygge seg.

Alle fotografier er utlånt av Per Stykket.

Fra arkivet:

«Angsten for Kolera i Sørumsund 1892»

Av Randi Fjørstad

Blant de gamle dokumentene på Nordli er det de eldste, håndskrevne dokumentene som er mest interessante. Håndskriftene er ofte nydelige, men like ofte er de vanskelige å tyde. Man må virkelig «øve seg» både på å tyde skriften, og å forstå den omstendelige og høflige måten de uttrykte seg skriftlig på den gang. Så gjelder det også å se hvilke «skatter» som skjuler seg i de gamle skriftene. I historielagets arkiv på Nordli ligger det mange slike «skatter».

Jeg fant f.eks. et bittelite brev, skrevet av lederen for Sørumsund sundhetskommisjon, sendt til ordføreren i Sørumsund kommune. Brevet er datert 18. august 1892. Det inneholder ikke så mange ord, kun følgende:

«Hr. Ordfører

Jeg tillader mig herved at meddele Dem, at jeg – om det er mulig for mig – kommer til det af dem berammede møte 25. august, for at afholde sundhedskommittion, nærmest for at afhandle forholdsregler om den sig nærmede Kolera.

*Ærbødigst
Kløften 18/8.92
Johnsen Asker»*

Knappe tre linjer, men det gjorde meg nysgjerrig på «Sundhedskommittionen», og ikke minst på hvor stor faren for Kolera virkelig var i Sørumsund.

Sunnhetskommisjon og utryddelse av Kolera

I 1892 var det A. Wethal som var ordfører i Sørumsund kommune. Han hadde tydeligvis gjort en henvendelse til legen Ingvald Johnsen Asker, og bedt ham komme til et formannskapsmøte i kommunen for å fortelle om hvordan man skulle forholde seg til koleratrusselen. Dr. Johnsen Asker var på det tidspunktet fattiglege i Ullensaker legedistrikt og bodde på Kløfta (eller Kløften som han selv skriver).

Ansvarlig distriktslege for Sørumsund i 1832, da koleraen herjet som verst i Norge første gang, bodde i Drøbak. Han var dansk, het Peter Heiberg, og hadde ansvar for både Aker og Follo. Sørumsund tilhørte Aker den gang. Fylkets eneste apotek lå også i Drøbak, så det var ikke helt enkelt å bli syk i Sørumsund på den tiden. Etter å ha tilhørt Aker legedistrikt i mange år, ble Sørumsund kommune overført til Ullensaker legedistrikt i 1870.

Det skulle gå mange år før det ble etablert en privat lege i Sørumsund, med unntak av fire år i 1844 til 1848. I de fire årene bodde legen Fredrik Emil Hals på Øvre Vilberg i Sørumsund, eid av hans far. Etter 1848 måtte Sørumsunds syke igjen nøye seg med distriktsleger som ikke bodde i kommunen. Først 77 år senere, i 1925, etablerte det seg en privat lege i Sørumsund. Da kom doktor Peter

Fonneløp og slo seg ned på Sørumsund. To år tidligere ble kommunens første apotek etablert på Sørumsund. Innehaver var apoteker Elisabeth Stephenson.

Tilbake til 1892 og brevskriveren

Dr. Ingvald Johnsen Asker var altså fattiglege i Ullensaker legedistrikt. I tillegg var han ordfører i Sørumsund sundhetskommisjonen. En av hans forgjengere i kommisjonen var Dr. Ingier. I Dr. Ingiers tid som ordfører i kommisjonen (han virket i to omganger: 1866-69, 1881-84) ble alle møter i kommisjonen holdt i kommunens hus på Sørvald. Takket være Dr. Ingiers nøye nedtegnelser har vi god oversikt over sykdommer, epidemier, levekår osv. i Sørumsund. Det står mye om dette i Sørumsund Herred bind 2.

Dr. Ingier skriver bl.a. i sin årsberetning for 1869: «Sunnhetsloven – som så mye annet nytt – ble mottatt med fordom og uvilje av den almene mann. Man tror, at der er paalagt dem en byrde, hvoraf de ingen nytte ville have».

Forebyggende forholdsregler mot en truende epidemi mente innbyggerne altså var store utgifter til ingen nytte. Og det var ikke bare «den almene mann» som mente det. Til og med formannskapet i Sørumsund kommune, med ordføreren i spissen, unnlot visstnok å melde fra om sine møter til ordføreren av Sunnhetskommisjonen. «De have andet at gjøre end at holde Sundhedskommisjonsmøter».

Dr. Ingier avslutter «disse triste betraktninger i årsberetningen med å fortelle: «For ikke å genere disse herrers (formannsskaps) arbeid mere end høist nødvendig, gjør Sundhedskommisjonens ordfører sit møde saa kort som mulig». Til tross for denne motstanden mente Dr. Ingier at Sundhedskommisjonens arbeid var svært viktig, og at kommisjonen, ved å gå forsiktig frem, var «et bedre middel til å vedlikeholde en god sundhetstilstand i sit distrikt med gavnlige forebyggende foranstaltninger end den kurative behandling byder, især ved enkelte epidemier, naar de allerede ere udbrudte».

Dr. Ingier, som var født i Ullensaker, var tidligere ansatt som koleralege i Vestre Aker, men flyttet til Blaker, og ble den første fast ansatte legen i Blaker (1864), som den

gang var en del av Aurskog kommune. På Blaker leide Dr. Ingier og hans familie bolig hos inspeksjonsoffiser Johan Andersen på Blaker Skanse frem til 1867, da de kjøpte sitt eget sted. Han var forøvrig gift med datteren til Ole Bull. De ble senere skilt. Deres datter Alexandra Ingier ble født i Blaker. Hun ble den første kvinnen i Norge som tok doktorgrad i medisin.

Kolera og folkehelse

Dr. Ingvald Johnsen Asker, som i 1892 både var fattiglege/kommunelege i Ullensaker legedistrikt og ordfører i Sørumsund sundhetskommittion, svarer altså at han gjerne vil komme til møtet, dersom han får det til. Men hvor stor var egentlig epidemitrusselen i 1892? Og var det Koleraen som var verst?

Folkehelsen i Norge var preget av tilbakevendende epidemier på 1800-tallet. Av alle epidemier regnes koleraepidemien som verst. Epidemien var verdensomspennende, og rammet Norge kraftig i to omganger. Først i 1832-33. Etter 20 år rammet den igjen i 1853-54. Man skjønte tidlig at kolera var en sykdom som ble overført mellom mennesker på en eller annen måte, men den medisinske vitenskapen kunne ikke gi sikre svar på hvordan dette skjedde. Erfaringene fra koleraepidemien i 1832-33 gjorde det viktig å finne frem til forebyggende tiltak. Disse tiltakene ble stilt på prøve da koleraen kom tilbake med enda større kraft i 1853, verst i Kristiania, hvor 2500 ble smittet og 1600 mennesker døde. I Norge stoppet epidemien ved Skedsmo den gangen, men ute i verden raste den videre helt frem til 1896. Og man kunne aldri vite når den dukket opp igjen. Frykten var reell.

Erfaringene fra 1830- og 1850-årenes koleraepidemier dannet grunnlaget, for utformingen av Sundhedsloven som ble vedtatt i Norge/Sverige i 1860 (se mer om den i faktaboksen).

Den tidligere nevnte Dr. Christopher Ingier bodde på Sætre i Blaker, som han kjøpte i 1867. Han ble ordfører for Sørumsund sundhetskommittion i 1866 (27 år før Dr. Asker ble det), men ikke lenge etter det siste store kolerautbruddet i Kristiania. Koleraen var fortsatt ikke helt utryddet. Den kunne fort blusse opp igjen, og raskt spre seg. En av Dr. Ingiers viktigste oppgaver ble derfor å

Dr. Ingvald Johnsen Asker som var fattiglege/kommunelege i Ullensaker legedistrikt i perioden 1883-93 (inkl. Sorum). Han var også ordfører i Sorum sundhedskommisjon i perioden 1888-1892.

igangsette forholdsregler mot koleraen, slik at den ikke spredde seg til bygdene rundt Kristiania.

Men også andre epidemier truet. I 1868 dukket det første koppetilfellet opp på Hønsimoen, deretter et tilfelle i Nes kommune som bredte seg til Borgen, Valseie og Bingen. Smittekilden var en «omkringfarende kobberslager», som hadde med seg et smittet barn. Han og barnet ble innlosjert på de stedene det var arbeid som trengtes utført, og Dr. Ingier skriver at han er «forbauset over den likegyldighet som almuen utviser overfor smittefare. De ikke bare ferdes sammen med de syke daglig, men de til og med – tross advarsler – både spiser og sover sammen med dem».

Isolasjon som metode

Et av de viktige grepene Dr. Ingier til slutt gjorde var å leie et hus på Gjester gård i Sorum, samt ansette en «sykepasser». Dit sendte han de syke, og gjennomførte en streng isolasjon. Slik lyktes han etter hvert i å hindre smitte av både malaria, kopper, nervefeberen tyfus, difteri (kalt Romerikes svøpe) og kolera. Sorum kommune hadde dårlig erfaring fra f.eks. difteriepandemien. Det ble registrert hele 61 dødsfall på kort tid i Sorum kommune alene, mot 91 til sammen i 3 andre legedistrikter.

Etter hvert som nye medisiner ble tilgjengelig, og vaksiner ikke minst, ble epidemiene færre og mindre kraftig. Dr. Johnsen Asker flyttet til Kristiania og ble «bylege» i 1893. Han ble avløst av Dr. Peder Adolf Christophersen, som bosatte seg på Kløfta, og også overtok vervet som ordfører i Sorum Sundhedskommisjon.

Dr. Christophersen tok ganske raskt i bruk

Christopher Ingiers datter Alexandra Ingier, født i Blaker, første kvinnelige lege med doktorgrad

det nye midlet «Dr. Behrens serum» med stort hell. Dette midlet var spesielt utviklet for å slå tilbake difteri. Dr. Behrens var en tysk bakteriolog og en av grunnleggerne av immunologien. I 1901 fikk han Nobelprisen i fysiologi for sitt arbeid med serumterapi, særlig mot sykdommen difteri. Han ble samtidig adlet og er kjent som «Dr. von Behring».

Noe av det siste Dr. Asker gjorde, før han forsvant tilbake til Kristiania, var å beskrive helsetilstanden i Sorum i 1892. Bygda var rammet av en sterk influensaepidemi på andre året. Den endte ofte med døden for «eldre folk og svekkede individer». Dr. Asker skriver i sine notater at «rensligheten i bygda er tilfredsstillende, unntatt hos enkelte innflyttede familier».

Det han er sterkt kritisk til, og som han mener er sykdomsfremmende, er drikkevannet. Han beskriver drikkevannet som «slett; oppsamlet i leirete dammer har det om vinteren ofte dårlig lukt, og høst og vår er det en eneste leirvelling». Kanskje ikke rart at influensaen ble etterfulgt av «etter-sykdommer» av mange slag. Dr. Johnsen Asker visste ikke på det tidspunktet at kolera faktisk smitter via vann.

Det var også på denne tiden (i 1890-årene og utover) at man for alvor startet kampen mot tuberkulosen og nedfelte arbeidet i lovs form. Tuberkuloseloven ble vedtatt i 1900, som den første av sitt slag i verden. Arbeidet mot tuberkulosen førte til at Sundhedskommisjonen opplyste mer og mer om smitte og kosthold.

Dr. Christophersen var en drivkraft her. Han skriver bl.a. at: «*Bøndernes eget forbruk av melk er stadig avtagende, - den erstattes av af margarin, sirup og kaffe. Man har paa langt nær faaet øinene op for hvad et rationelt madstell vil sige. Blandt*

Ordfører A. Wethal

I dag vet vi hva Kolera er. Vi vet at det er en vannbåren, sterkt smittsom sykdom, forårsaket av en mikroorganisme (Vibrio cholerae), identifisert som sykdomsårsak i 1883 av Robert Koch. Det visste man ikke da problemet oppsto i Europa i 1817.

Det som skjedde da var at en sykdom, preget av plutselig og voldsom diaré, så sterk at pasienten kunne få blodtrykkfall og dø i løpet av få timer på grunn av væsketapet, spredte seg vestover fra India og stoppet opp øst i Russland i 1823.

Den andre runden/epidemien, kom østfra i 1826, spredte seg i hele Europa, videre med emigranter til USA og Canada. Også Norge ble rammet, særlig i kystbyer som Drammen, Christiania, Fredrikstad og andre havnebyer. Drøyt 700 mennesker (ca. 55% av de som ble smittet) døde i Norge da.

Den tredje epidemien kom i 1853 og slo til langs Skagerakkysten og ved Oslofjorden. Av 3 803 smittede døde 2500. Dvs. at to av tre koleraspasienter døde.

Det fjerde angrepet blir omtalt som en pandemi. Den fant sted i årene 1863 til 1873, men kun med noen få angrep i Norge i 1866 og 1873.

Ute i verden hadde man også en femte pandemi i 1881-96, og en sjette i 1923.

Så sent som i 1961 opplevde man en koleraepidemi i Indonesia. Medisinsk vitenskap, slik den forelå på 1800-tallet, kunne ikke hjelpe noe særlig. Man visste at smittefare var stor, men allikevel ikke hvordan den smittet mellom mennesker. Det ble innført karantenebestemmelser, men de ble av norske myndigheter helt eller delvis opphevet i 1833. Begrunnelsen var «hensynet til handel og skipsfart», «det finnes andre verdier enn helse, i dette tilfelle hensynet til handel og forsyninger».

middelstanden er visstnok kaffe og kager hovedmaden de fleste dage i ugen, vekslende med podteter og melk. Vassvelling brukes meget og består av byggryn kokt i vand uden melk. Ferskt kjød er en sjeldenhet i de fleste huse».

Sorum Sundhedskommission hadde virkelig mye å arbeide med. Folkeopplysning for å få folk til å endre nedarvede matvaner og levesett var et langt lerret å bleke den gang. Folk generelt var mindre kunnskapsrike og informasjon til folket var vanskelig å spre.

Vi kan jo sammenligne med da koronaen kom til Norge. Vi kalte det ikke for en epidemi en gang, men en hel pandemi! Og vi ble opplyst både gjennom TV, radio og aviser hver time på dagen. Hvordan Sundhedskommissionene og legestanden greide å opplyse folk om smittevern, forholdsregler og kosthold når epidemiene i tur og orden kom som bølger over by og land på 1800-tallet er nærmest en gåte. Det fantes aviser og radio, men ingen av delene var allemannseie.

Det ble heller ikke utdannet nok leger. Distriktslegen Dr. Niels Windfeldt Thoresen i Ullensaker, med ansvar for Sorum, arbeidet f.eks. til han var 79 år før han syntes han kunne «ta avskjed» i 1901.

Etterskrift:

Stiftsprost Joachim J. Lieungh (1782-1853) var blant dem som døde av kolera under epidemien som herjet i Oslo i 1853. Lieungh hadde forrettet i mange begravelser etter folk som var døde av samme sykdom. Han var oldefar til Kristian Lieungh, som har skrevet bok om sin oppvekst på Melvold i Frogner, og som leverte mye interessant stoff til Sorum-Speilet gjennom flere år.

Kilder:

Sorum Herred bind 2
Store Norske leksikon
Brev dat. 1892 fra arkivet på Nordi
Sorum-Speilet nr. 1 fra 1999
Sundhedsloven 150 år - (Lov og forarbeider) av Michael Skjelderup

Sundhedsloven, eller Lov om Sundhedscommissioner m.v.» ble undertegnet den 16. mai i 1860 på slottet i Stockholm av «Kong Carl 4., af Guds Naade Konge til Norge og Sverige»

Sunnhetsloven var en lov som skulle regulere det offentlige helsearbeidet over hele landet, spesielt ved smittsomme sykdommer og andre akutte truende situasjoner. Lovens første kapittel omhandler sunnhetskommisjonene, som ifgl. §1 og §2 skulle være i kjøpsteder og i ladesteder som hadde formannskap.

Hensikten med sunnhetskommisjoner er beskrevet i §3:

«Commissionen skal have sin Opmærksomhed henvendt paa Stedets Sundhedsforhold, og hva derpaa kan have Indflydelse, saasom: Reenlighed, skadeligt stillestaaende Vands Afledning, Vandhuses, urinsteders og gjødselbingers Indretning og Rensning, Oplæggelse af gjødsel eller andre gjenstande, som f. Ex. Been eller Klude, der kunde indvirke skadeligt paa Sundhedstilstanden, Drikkevandets Beskaffenhed, skadelige Næringsmidlers Forhandling, Boliger, som ved Mangel paa Lys eller Luft, ved fugtighed, Ureenlighed eller Overfyldning med Beboere have viist sig at være bestemt skadelig for Sundheden. Sundhedskommissionen har fremdeles at paasee, at tilstrekkelig Luftvexling finder sted i Huusrum, hvori et større Antal Mennesker stadig eller jevnlig samles, som Kirker, Skole-, Rets- og Auctionslokaler, Theatre, Dandsehuse o.d., samt at ingen Næringsvei drives med større Fare den almindelige Sundhedstilstand, end der nødvendig flyder at Bedriftens eget Væsen. Indseende med Stedets Begravelsespladse hører ligeledes under sundhedscommissionen.»

Det var ikke bare Kolera det var grunn til å frykte. Følgende oversikt fra tidlig 1900-tall i Sorum forteller om mange smittsomme og fryktede sykdommer.

- 1903 Noen tilfeller av difteri, ingen dødsfall.
og Det største utbruddet av difteri, med 61 dødsfall, skjedde på
1904: 1800-tallet.
- 1905: Kopper i Lillestrøm. Ble satt i gang vaksinasjon.
- 1905: Poliomyelitt i Sørums nabobygder og landet ellers. Ingen tilfeller i Sorum.
- 1906: Tyfoidebertilfeller i Frogner.
- 1908: Kopper i Kristiania og Blaker. 200 personer ble revaksinert.
- 1911: Poliomyelitt i mange distrikter, unntatt Sorum.
- 1911: Stor Skarlagensfeber-epidemi med hele 46 tilfeller i Vølneberg og Fosseberg skolekretser.
- 1914: Kikhosten var svært utbredt.
- 1916: Tyfoidefeber rammet gården Ausen
- 1917: Mange utbrudd av «Modum-syken», vond hals med påfølgende nyresykdom.
Skyldtes mest sannsynlig rasjoneringen i kostholdet, som førte til tarmkatarr hos voksne.
- 1918: Spanskesyken startet i Sorum i juli. 94 tilfeller behandlet. Det største utbruddet kom i oktober med 271 tilfeller i Sorum og noen flere i Gjerdrum. Mange døde av lungebetennelsen som fulgte med. Legene var for få til at alle fikk behandling.

Takk til våre sponsorer:

// For deg og lokalmiljøet

rsbank.no

Henvendelse til Sørvald skolekrets i 1883

«Hjælp til de Nødlidende»

Av Randi Fjørstad

Blant gamle papirer i historielagets hus finnes mange små notiser og brev, som med få setninger forteller om store tragedier.

En slik «liten» historie om en stor tragedie, fant jeg i et skriv undertegnet av J. Sverdrup, H.E. Berner, H. Kaxrud, G. Frilseth og H. Furulund. Skrivet, som er en oppfordring om hjelp til nødlidende i Ullensaker, ble undertegnet den 3. desember 1883 og sendt til Sørvald skolekrets i Sørum.

Henvendelsen, eller anmodningen om «Hjælp til de Nødlidende i Ullensaker», gjaldt et tragisk ras som skjedde i Ullensaker den 25. november samme år. Seks personer fra samme familie mistet livet. Det var far, mor og 4 døtre fra gården Holum som omkom. Noen overlevde, men mistet hus, dyr, avlinger og jorder.

I oppropet står følgende:

«Som bekjent rammedes Beboerne af Gaardene Holum i Ullensaker Natten mellem 25de og 26de f.M. af en forfærdelig Ulykke, idet en af Opsidderne med Hustru og fire Døttre omkom ved et stort Jordskred, som derhos bortrev de fleste af de nævnte Gaarders Bygninger med Indbo, Avling og Besætninger samt ødelagde en betydelig Del af Jordveien.

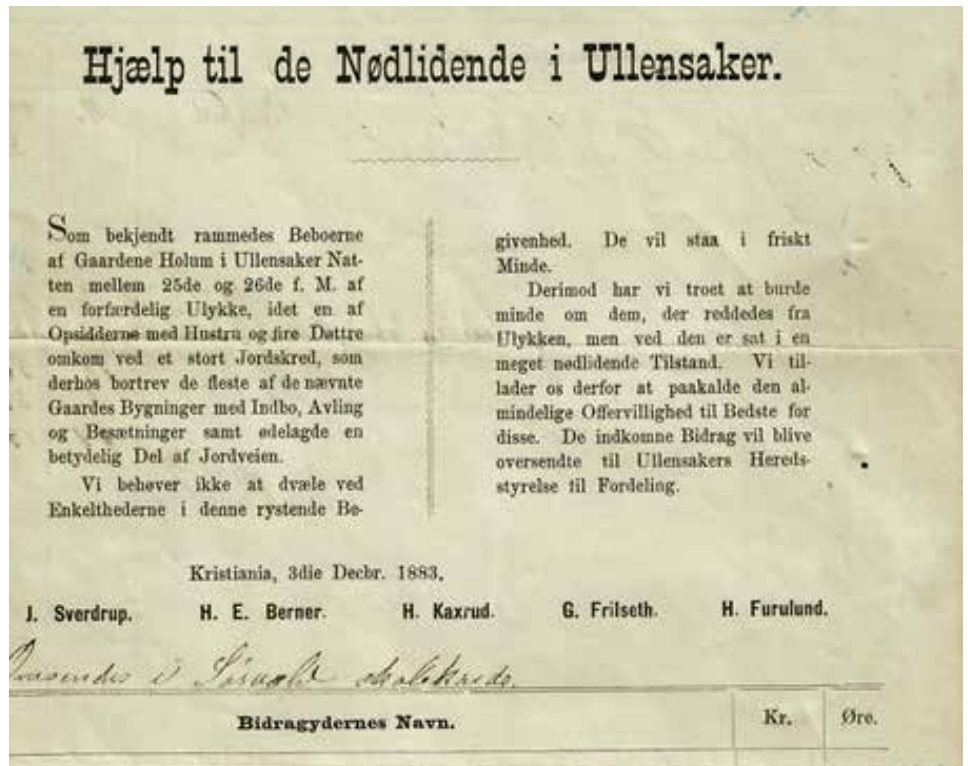
Vi behøver ikke at dvæle ved Enkelt-hederne i denne rystende Begivenhed. Det vil staa i friskt Minde. Derimot har vi troet at burde minde om dem, der reddedes fra Ulykken, men ved den er sat i en meget nødlidende tilstand. Vi tillader os derfor at paakalde den almindelige Offervillighed til Bedste for disse. De indkomne Bidrag vil blive oversendt til Ullensakers Heredsstyrelse til Fordeling.

Kristiania, 3die Decbr. 1883

J. Sverdrup, H.E. Berner, H. Kaxrud, G. Frilseth og H. Fjurulund.»

Undertegnerne

Alle fem undertegnerne satt på Stortinget samtidig, de representerte alle Akershus Amt, og de var ivrige venstrefolk. Jeg regner med at oppropet om hjelp til de som overlevde, men mistet alt, sikkert ble sendt til andre skolekretser også. Sørvald skolekrets i Sørum var nær nabo til Ullensaker, og en av underskriverne, Hans Furulund, var født i Ullensaker. Han overtok gårdsbruket etter faren sin i 1874, og var ordfører i Ullensaker året før raset skjedde. På Stortinget satt han i

perioden 1880-88. Undertegneren Johan Sverdrup ble statsminister året etter raset. Hans Baltzersen Kaxrud var gårdbruker fra Ås. Hagbart Emanuel Berner representerte også Akershus på Stortinget, men var født i Sunndalen. Han var ivrig målmann og kvinnesaksmann. Stortingsmannen Gunder Paulsen Frilseth var gårdbruker i Eidsvoll.

Det var med andre ord 5 driftige menn som tok initiativet til innsamlingen.

Giverne

På innsamlingslisten fra Sørvald skolekrets har 20 bidragsytere signert med navn og beløp. De ga til sammen 13 kroner og 50 øre. I tillegg ble det samlet inn 5 kroner og 25 øre fra «ikke-navn-gitte» personer. Til sammen ble det fra Sørvald skolekrets gitt 17 kroner og 25 øre til de nødlidende etter raset i 1883. Det tilsvarer ca. kr 1 500 i dag.

På giverlisten står det mange navn som vi også kjenner i dag, som Hønsen,

Vilberg, Størrud, Sørum, Thorshaug. Og noen navn som er uleselig.

Ved et søk på nettet fant jeg en nøktern liten notis om raset i Romerikes blad fra 2009. Der skriver de generelt om ras på Romerike, og nevner følgende om ovennevnte ras:

«Mellom 25. og 26. november 1883 ble alle husene på Søndre Holum og uthusene på nordre Holum gård ved Kløfta tatt av et skred. Seks mennesker mistet livet. Fire personer som bodde i en loftetasje kom seg ut gjennom ei takluke og reddet livet. De fleste dyrene omkom. 120.000 kubikkmeter forsvant ut i Leirelva. Vannet sto i høyde med taket på Kråkfoss mølle».

Det var det hele. En stor tragedie, men ingen store krigsoverskrifter slik det ville ha vært i dag.

Nashen på vetrantreff på Valstad Café i 2004.

Familien Valstad på ferietur med Nashen fra 1929.

Litt mer om Valstad Café

Tekst og foto: Ingun Orderud

Historien om Valstad Café sto på trykk i Sørumspeilet nr 2-2023, og redaksjonen har siden det hatt et ønske om å følge opp med flere bilder og historier om alt dette spesielle huset rommer.

Da familien flyttet hit i 1910, besto den av Kittel og Karen Othilie Valstad, samt døtrene Beate og Sara. Sønnen Trygve ble født noen år senere. Karen Othilie var kjent som en driftig kvinne, og startet opp kafédriften ganske raskt etter at de hadde etablert seg på Sørumsand. Etter at hun brått døde i 1936, tok døtrene over driften. Sara døde i 1954, og etter det styrte Beate alene, med litt hjelp av sin bror Trygve som bl.a. sto for innkjøp og regnskap. Blant de av stedets innbyggere som fortsatt husker å ha vært faste kunder her, er det nok først og fremst Beate som forbindes med Valstad Café.

Litt bygningshistorie

Den gamle tømmerbygningen vi alle nå kjenner som Valstad Café, antas å være bygd på Skjetten i 1880-årene. I 1910 ble den pukket ned, transportert til Sørumsand og satt opp igjen her. På slutten av 40-åra ønsket Valstadfamilien å heve standarden på kaféhuset. Det ble montert brystningspanel i bjørk i kafélokalet, og montert skyvedører. Det kom også nye rettryggede stoler i kaféen som tok mindre plass enn de gamle pinnestolene. Kittel Valstad arbeidet på Sørumsand Trevarefabrikk som benkesnekker, og det er trolig at han fikk laget dette gjennom jobben i dørproduksjon.

Tidligere hadde det bare vært kjeller under kjøkken og kammers. En del av standardhevingen var at det ble gravd ut kjeller under resten av huset. Det var tømmerfløtere fra Sørumsand, bl.a. Hans Hammeren, som tok på seg denne jobben etter at sluttrensken var over om høsten. Og Sørumsanden bærer navnet sitt med rette, grunnen huset står på var lett å spa i. Sanden ble båret ut og lagt rett utenfor huset slik at det ble et lite flatt område på en ellers ganske skrå tomt, hvor det ble plass til å sette hagemøbler. Det kom også en skikkelig innvendig kjellertrapp på plass, en klar forbedring fra kjellerlemmen på kjøkkenet. Da huset sto på

Skjetten var det ganske lavt under taket i kjelleren, men på Sørumsand ble det gravd ut til full høyde. Kjellertrappa fra kjøkkenet og ned fulgte med på flyttelasset fra Skedsmo, og det er grunnen til denne noe kreative løsningen med sokkel. Som dere ser på bildet er det støpt en betongkloss under trappa så den ikke skal ende i løse lufta.

I den nye kjelleren ble det installert bad med toalett og ett separat toalett, noe som på den tiden ble regnet som svært moderne. Bad for familien, det står fortsatt «Privat» på døra, og ikke minst toalett for kafégjestene. Dette var en stor forbedring sammenlignet med en utedo nede i hagen ved grisehus og vedskjul.

Takstein

Hvor mange vet at det en gang lå en sementvarefabrikk på Sørumsand? Den lå på området som i dag er en del av Sørumsand Verksted. Her ble det bl.a. produsert flat «Sørumsandstein» i betong, og de fleste hus her på stedet hadde en gang slik stein på taket. Det er vel nesten unødvendig å si at Valstad Café fortsatt har den originale taksteinen på plass. Sørumsand Cementstøperi ble senere flyttet til Blaker og ble en del av Blaker Betongvarefabrikk. Da byttet steinen etter hvert navn til «Blakerstein». Denne bedriften har

som så mange andre for lengst opphørt å eksistere.

Tobakk og røyking

Den gang Valstad Café var i drift var ikke tobakksloven oppfunnet ennå, og røyke gjorde folk der det måtte passe. I kaféen befinner det seg fortsatt litt reklame, men det er vel ikke så mange av disse produktene som fortsatt eksisterer. Ingen tobakksvarer er til salgs i kaféen nå, og da kan man vel også se bort ifra reklameforbudet. Det var selvfølgelig også tillatt å røyke mens man spiste den gangen, men om Beate satte noe særlig pris på det er en annen historie. I det innerste hjørnet av kafélokalet er det montert en avtrekksvifte, og hun var rask til å sette på den med en gang noen fant fram røykesaker. Vifta er der fortsatt, men har ikke fungert på flere år nå. Dagens røykeforbud gjør at det heller ikke er bruk for den.

Litt fra krigens dager

Dagene i april 1940 var naturlig nok for en stor del preget av kaos og frykt. Familien Valstad flyktet 9. april fra Sørumsand til en hytte de disponerte ved Varsjøen. Etter at situasjonen hadde stabilisert seg, returnerte de til Sørumsand og gjenopptok kafédriften.

Tyskerne anla en stor militærforlegning på Sørumsand, og det befant seg ganske mange soldater i området. Disse dukket da også naturlig nok opp som gjester i kaféen. For å unngå vanskeligheter var det nødvendig å ta dem godt imot, men det å stå på altfor god fot med tyskerne kunne vekke misnøye hos gode nordmenn. En litt vanskelig balansegang, men familien Valstad mestret nok dette, og kom gjennom krigen med både kaféen og æren i behold.

Offiserer og menige kunne slett ikke vanke på samme sted. Så da ble det slik at offiserene holdt til på Valstad, mens de menige hadde Bingsfoss Kafé som sin møteplass.

Litt om bilen

Familien Valstad hadde en Nash 1929-modell. Om somrene pleide de å stenge kaféen en måneds tid og dra på campingtur rundt omkring i landet. Bildet over er fra en tur til Vestlandet på slutten av 30-tallet. Kvitteringene fra disse turene ble også, som familien hadde for vane, tatt godt vare på. De befinner seg fortsatt lagret i hyller og skap, sammen med alle slags andre papirer. Stiftelsen Valstad Café står foran et omfattende arbeid med å registrere alt som finnes her.

Det var helst far Kittel som kjørte og tok seg av bilen, Trygve brydde seg ikke særlig om bilkjøring. På den tida var det ikke vanlig at kvinner tok sertifikat, så det er sannsynlig at verken Sara eller Beate hadde det. Etter at Kittel døde i 1965, ble bilen stort sett stående i garasjen. Den var av det enkle slaget med jordgulf, og det

ble bare lagt inn noen planker til å sette bilen på. Dette var ganske vanlig før.

Da Stiftelsen overtok kaféen, fulgte bilen med på kjøpet. Da hadde plankene råtnet opp og bilen sunket ned i jorda, det ble nødvendig med hjelp fra brannvesenet for å få den ut. Da den vel og vakkert var ute og hadde fått litt mer luft i dekkene, knyttet det seg stor spenning til om den ville starte. Og det gjorde den, i «gamle dager» ble ting laget for å vare en stund.

Bilen ble for øvrig overdratt vederlagsfritt til Stiftelsen Urskog-Hølandsbanen, på den betingelse at den skulle forbli på Sørumsand og benyttes i lokalmiljøet. De to bilbildene som er tatt med innledningsvis, er av en og samme bil. Fargebildet er fra et vetranbiltreff som ble holdt på Valstad Café i 2004. Da fikk den gamle Nashen fra 1929 være med. Om noen stusser på at bilskiltene er forskjellige, skyldes det at bilen måtte omregistreres på ny eier. Bilen er delvis restaurert av UHB, men er dessverre ikke i drift.

Stue, kammers og «Sarastua»

Valstad Café er et tradisjonelt tømmerhus, et «midtpipehus» med gang, kjøkken, kammers og stue sentralt rundt pipa, og hvor det var vedovn i alle tre oppholdsrom. Stue er her tatt til kaféløkal, og kammerset mellom kjøkkenet og kaféløkalet ble derfor brukt som ei lita privat stue. I mange år var dette den eneste stua familien hadde. Når kaféen var stengt, f.eks. i jula, ble også kaféløkalet benyttet til private selskap, men ellers var det nok så som så med privatliv der i huset.

I 1954 ble Sara syk og døde, utvilsomt et hardt slag for familien. Etter hennes død ble det som nok hadde vært Saras soverom og en alkove i 2. etasje bygd om til en stue, og endelig fikk familien et sted de kunne være helt for seg selv. Det var nok med blandede følelser.

Denne stua, som Stiftelsen Valstad Café har gitt navnet «Sarastua», med flotte bjørkemøbler fra 50-tallet, tidstypisk kamin, flerarmede lampetter på veggene og negerfigurer, ble av fylkeskonservatoren i Akershus betegnet som en særdeles flott tidstypisk stue fra denne perioden, da de var på befarings i forbindelse med arbeidet med bevaring av huset,

Verktøyskap

Kittel Valstad jobbet som før nevnt som benkesnekker ved Sørumsand Trevarefabrikk. Der hadde han sitt eget verktøyskap, som han tok med seg da han sluttet. Dette er en liten historisk skattekiste. Kittel var leder av fagforeningen, og i tillegg til hans håndverktøy, finnes det det flere fagforeningshefter, tariffavtaler, overenskomster og timelister. Her er det også prislister for salg av sjokolade og drops, som han solgte på Trevaren.

Inne i dette skapet ble det også funnet to arvringskalendere fra butikker på Sørumsand, den ene fra 1945 og den andre fra 1959. Etter at siste lapp var revet av før juleferien ble kalenderen lagt pent på plass i skapet. Og der ble den liggende. En liten kuriositet, som nok forteller mye om Kittel som person.

Kilder:
Helge Njaa

33846
Wilse Enerci

Bingsfos bro

Ordfører Størsrud sto for
åpningstalen.

«Ei vise fra 1929 om Bingsfoss bru og veianlegg»

Av Randi Fjørstad

I historielagets arkiv ligger et lite hefte som viser at Sørumsanddagene ikke er noen ny oppfinnelse. Allerede i 1929 ble det arrangert noe som het Sørumsand Markedet. I den forbindelse ble det gitt ut et hefte. Heftet viser et omfattende program fra morgen til kveld to helger på rad. Dagene ble arrangert lørdag 13. og søndag 14. juli, samt lørdag 20. og søndag 21. juli.

På programmet sto følgende: «dansen-gulv, skytebane, ballkasting, lykkespill, restaurant, pølsebu, iskrembu, bilpark, sykkelspark og fyrverkeri!». I tillegg kunne folk more seg med revyen «Heisan det går». Det var en revy i 3 akter, med intet mindre enn ballett som mellomspill i pausen.

Heftet er på 31 sider og inneholder 10 helsides annonser. En helside var om Romerike Blad, med oppropet «Virk for utbredelse av Romerike». Interessant å merke seg er at flere annonsører var fra Lillestrøm, og hele tre fra Oslo. To fra Oslo var de kjente merkene «Nidar spisechokolade og Domen kokechokolade», samt «Alf Bjerckes Fabrikater». Den tredje var helt ukjent for meg, men jeg regner med at kanskje noen eldre «røkere» vil kjenne igjen merket. Det er M. Glott's Tobaksfabrik som

annonserer for «de to favorittene MARMARA og AKABA». Glott solgte både sigaretter og snaddetobakk.

Arrangørene bak Sørumsand Markedet var Sørumsand Sangforening og Sørumsand Idrettsforening. Markedet ble holdt på idrettsplassen, og tre komiteer hadde ansvar for at alt gikk etter planen. Det var en Hovedkomité på fire personer: Rolf Torp, Adolf Gulbrandsen, Paul Sigvartsen og Karl Nafstad. De pyntet seg med en hvit rosett som kjennetegn. Arrangementskomiteén på 6 personer: Trygg Andresen, Hans Flatla, Frithjof Larsen, Arve Svendsen, Borghild Sigvartsen og Kirsten Steen, var pyntet med blå rosett. Mottakelseskomiteén på 4 personer: Hans Østnor, Paul Larsen, Ester Torp og Ragnhild Eie, hadde røde rosetter.

Det fantes tydeligvis flere skriveglade i bygda. Det står mange viser i heftet, laget til revyen om aktuelle saker og ting som har skjedd i bygda. Ikke minst er det kommentarer til et nylig avholdt kommunevalg. Ingen kunne føle seg trygge. Det ble «sparket» litt i alle retninger - også til personer nevnt med fullt navn. Slik som i ei vise om Bingsfoss bru. Brua var forholdsvis nybygget i 1929. Den var knapt 2 år gammel, så det var ikke glemt at det blant bygdas innbyggere var flere som var skuffet over at de ikke ble ansatt, eller leid inn, under arbeidsperioden.

Vi tar med hele visa i Sørum-Speilet. Tekstforfatteren til visa om Bingsfoss bru er ikke oppgitt. Melodien er også ukjent for oss i redaksjonen, så hvis noen kjenner til den, eller hvem som i sin tid skrev teksten, vil vi gjerne høre om det.

Melodien er oppgitt til: «Hamlet osv» :

«Da herredsstyret satte igang
med vei og hengebrua,
heisan, hopsan, faderiorei
da vilde det bli arbé nok,
og folk gikk der i den trua,
heisan, hopsan, faderiorei

Men ingeniøren og oppsynsmannen,
de kjenner vel han Samdal,
heisan, hopsan, faderiorei,
de vilde bare bruke folk
fra Lister og fra Mandal,
heisan, hopsan, faderiorei.

Der tjente disse folka bra,
og hadde nok å gjøre,
heisan, hopsan, faderiorei
Men bygdefolket var nok ikke
tørre nok bak øra,
heisan, hopsan, faderiorei

Men hendte det enkelt gang
dom fikk beskjed å komma,
heisan, hopsan, faderiorei
så kan du tro dem slap
å stå med henna' i lomma,
heisan, hopsan, faderiorei

Og når så dagen kom dom
fikk den lønningsklatten,
heisan, hopsan, faderiorei,
så hadde dom forsyne mig
tatt meste an te skatten,
heisan, hopsan, faderiorei»

Litt om brua som forårsaket visa

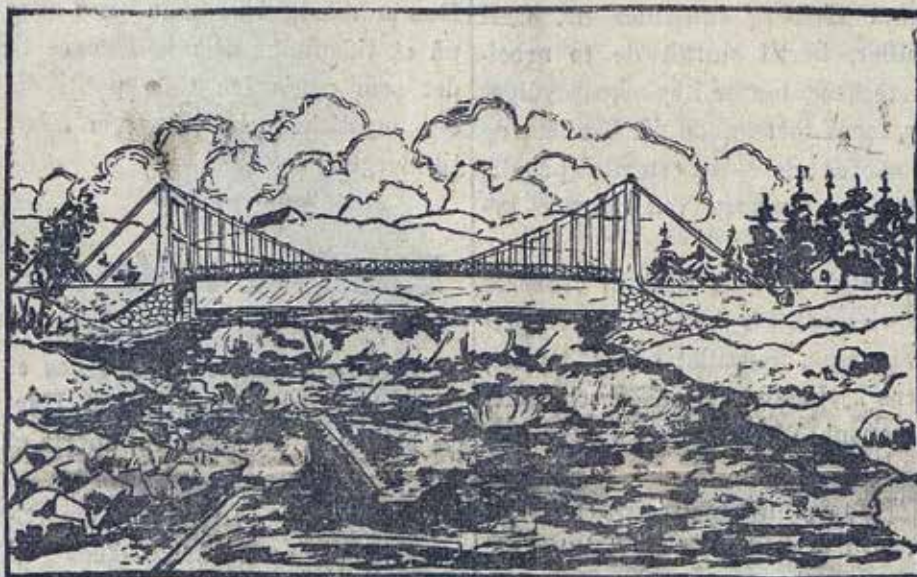
Veiarbeidet fra Sørumsand til Val strakk seg over en lengde på 3500 m, med en kjørebredde på 5 meter. Arbeidsstokken varierte fra en fast styrke på 18 opp mot 45 mann ved behov. I Sørum Herred Bind 1 står det: «Der er levert ca. 211 300 arbeidstimer folk og ca. 35 100 do. hest og mann - alt vedrørende arbeider utført direkte av anlegget. Tap av menneskeliv er ikke forekommet, heller ingen ulykke med varig mén tilfølge, likeså litt som nevneverdige uhell under arbeidet med økonomisk tap for anlegget». «Anlegget kom på kr 730 000. Det ble således en besparelse på ca. kr 94 000 på det siste overslaget.»

Bingsfossbrua ble offisielt åpnet 23. september 1927, med stor festivitas og derpå følgende middag for celebre gjester i Herredshuset på Nordli. Både åpningen og festen ble behørig omtalt i Romerikes Blad, som bl.a. skrev:

«Den for Sørum så betydningsfulle begivenhet, åpningen av Bingsfoss bro og veianlegget Sørumsand - Val, hadde

Den nye bro over Glommen ved Bingsfoss.

Den åpnes idag.

Idag kl. 1/2 åpnes en ny, stor bro over Glommen. Den fører over Bingsfoss like ved Sørumsand stasjon. For Sørumsbygden er den nye bro av den største betydning. Man har tidligere måttet bruke ferje over her.

Broen med den nødvendige vei forbindelse kommer på 730,000 kroner. Det er en 131 meter lang kabelhengebro i et spenn, og over sideløpet en buebro av jern på 45 meter. Kjørebredden er 5 meter

Facsimile fra Arbeiderbladet, fredag 23. september 1927.

fått en festlig ramme som var det store øieblikk verdig. Høitideligheten foregikk som tidligere nevnt fredag middag. De innbudte, bygdas autoriteter og de mange bygdefolk, gikk i samlet følge fra Sørumsand til broen, hvor man ble hilst med salutt. Langs veien stod skolebarn fra Sørum med flagg i hendene, ved broen var der pyntet opp med flagg, og over hele bygden forøvrig vaiet flaggene til ære for dagen og begivenheten. Alt var festlig og utmerket unntagen været. Men begeistringen over fullførelsen av det store og betydningsfulle verk var for stor til at man skulde hefte sig ved slike bagateller som litt dårlig vær».

Broåpningen ble avsluttet med at ordfører Størsrud takket for det vakre anlegget og utbrakte et: Leve fedrelandet! Etter 3x3 hurra sang man fedrelandssangen ledsaget av et musikkorps.

Dermed var den minneverdige høytideligheten ved broen forbi, og festen på Nordli kunne starte. I Sørum Herred bind 1 står det: «middagen ble

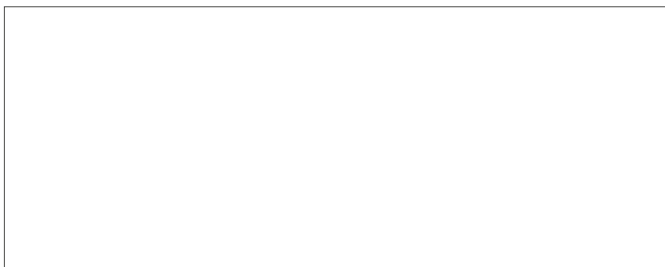
servert i det vakre Nordli kommunelokale. Det ble holdt taler av ordfører Størsrud, fylkesmannen Emil Frøen, o.r.sakfører Bisgaard, overing. Saxegaard, lensmann Gjetrang, kjøpmann Svendsen, sorenskriver Hansen, statsråd Venger og redaktør Dørums-gård.» Intet mindre enn ni talere! Noen hadde også diktet en sang, som under middagen ble fremført til stor jubel. Et av versene er sitert i boken. Jeg tar det derfor med her:

«Når før i tiden fra Sørumsand man skulde Sørumbygden gjeste, hvad eller -omvendt- fra Sørum man på Sørumssanden skulle feste, man pløiet Glomma i en liten båt og kom forfrossen frem, og stiv og våt, hvis man da ei helt - på sin vei - av tommer, is med mer ble stoppet».

Det er ingen tvil om at alle hjerter frydet seg over ny bro og veianlegg i 1927, selv om noen, to år senere, fortsatt bar nag over at de ble snytt for arbeidsoppgaver i byggeperioden, og syntes det var ei vise verd.

SØRUM-SPEILET

RETURADRESSE:
BLAKER OG SØRUM
HISTORIELAG
POSTBOKS 82
1924 SØRUM

ISSN 1894-8154

Jakten på fortiden

Tekst og foto av Tom-Arne Ullersmo

Denne gangen vil jeg vise dere en veldig fin sølvmynt. Det er en dansk tolvskilling fra 1710.

Det spesielle med denne tolvskillingen er at den er preget med valør (verdi) i bokstaver, ikke med romertall som var mest vanlig på den tiden. Mynten ble preget kun i 2 år, i 1710 og 1711, og det gjør den sjelden.

Med tanke på at mynten har ligget 300 år i jorden, er dette en veldig fin utgave.

Den er kun skylt med vann. Både årstall og skrift er godt lesbar. På den ene siden står det «Tolf-skillling Danske 1710». På den andre siden kan vi lese «Rex-Dan-Nor». Mynten er fra perioden Norge var underlagt dansk styre (1537-1814).

Jeg fant mynten på Mo Gård på Frogner. På Mo var det skysstasjon i «gamle dager». På 1700-tallet ble de

viktigste veiene kalt kongeveger, og en av de store kongevegene var Den Trondhjemske Kongeveg, som gikk like ved det gamle gårdstunet på Mo. Gården ble valgt til offentlig skysstasjon i datidas samferdselssystem. Alt på 1600-tallet ble bøndene på Mo kalt for gjestgivere og skysskaffere. Denne posisjonen beholdt de til ca. midten av 1800-tallet.

I 1694 kunne du sende et brev fra Oslo til Trondheim for ti skilling. Skulle du sende et brev fra Trondheim og videre nordover til Tromsø kostet det 18 skilling, og helt til Finnmark 24 skilling. Mynten på bildet tilsvarte portoen på et brev mellom Trondheim og Salten. Det kostet nøyaktig en tolvskilling.